

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

КІЙКО ЮРІЙ ЄВГЕНОВИЧ

УДК 81-116+[811.112.2+811.161.2]'42:070+81'33

**ФРАКТАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ
ІНВАРІАНТНО-ВАРІАНТНОЇ СТРУКТУРИ МЕДІАТЕКСТІВ
У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант доктор філологічних наук, професор
Кушнерик Володимир Іванович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
кафедра германського, загального
і порівняльного мовознавства,
завідувач кафедри

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Васько Роман Володимирович,
Київський національний
лінгвістичний університет,
ректор, професор кафедри
германської і фіно-угорської філології

доктор філологічних наук, доцент
Дарчук Наталія Петрівна,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри української мови
та прикладної лінгвістики

доктор філологічних наук, професор
Ступак Інна Валер'янівна,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса,
декан факультету лінгвістики та перекладу,
професор кафедри германських та східних мов

Захист відбудеться “1” березня 2017 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Тургенєвська 8/14

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “30” січня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню фрактального моделювання інваріантно-варіантної структури медіатекстів у німецькій та українській мовах, що сконструйовані як різномасштабні рекурентні когнітивно-семіотичні утворення в сучасному глобальному інформаційному просторі й відображають об'єктивно-суб'єктивні уявлення представників німецьких та українських мас-медіа про зовнішньополітичну і синоптичну сфери, які найбільшою мірою впливають на повсякденне життя німців і українців.

Сучасна *контрастивна медіагенологія* як полідисциплінарна наука перебуває у стадії свого становлення, теоретико-методологічна база якої ґрунтується на основоположних засадах праць із *теорії тексту* (І.А. Бехта, М.П. Брандес, Н.С. Валгіна, І.Р. Гальперін, О.І. Москальська, Т.В. Радзієвська, З.Я. Тураєва, В.Є. Чернявська, R.-A. de Beaugrande, K. Brinker, E. Coseriu, T.A. van Dijk), *лінгвістичної генології* (Ф.С. Бацевич, М.М. Бахтін, В.В. Дементьєв, Chr. Fandrych, Chr. Gansel), *медіалінгвістики* (Т.Г. Добросклонська, Л.Р. Дускаєва, Л.П. Іванова, М.А. Жовтобрюх, В.Й. Здоровега, В.В. Різун, К.С. Серажим, Г.Я. Солганик, О.О. Тертичний, Л.І. Шевченко, Т.В. Шмельова, H. Burger, H. Lenk, H. Lüger, D. Pettin, F. Simmler, E. Straßner) та *контрастивної лінгвістики* (Р.В. Васько, С.П. Денисова, О.В. Дем'янчук, Ю.О. Жлуктенко, А.В. Корольова, В.І. Кушнерик, Н.В. Петлюченко, Й.А. Стернін, Н.В. Ступак, R. Hartmann, W.-D. Krause, V. Spillner та інші).

Витоки *контрастивної генології* сягають праць Р. Гартмана, зокрема його монографії "Contrastive textology" (в якій учений започаткував *тексто- і дискурсоцентричний* напрями, наголошуючи на тому, що аналіз дискурсу без зіставлення є неповним, як і контрастивний аналіз без текстової бази), а також ідей Б. Шпільнера, викладених у доповіді "Textsorten im Sprachvergleich. Ansätze zu einer kontrastiven Textologie". Принциповим методологічним положенням у текстозорієнтованих контрастивних студіях є дотримання основної умови їхнього зіставлення – жанрової відповідності, оскільки аналіз паралельних текстів одного жанру, що створюються в різних мовних середовищах, передбачає реконструкцію зв'язків між екстралінгвальними факторами та їх мовним відображенням.

На початковому етапі становлення контрастивної генології об'єктом зіставного аналізу були невеликі стандартизовані тексти (анотація – H. Oldenburg, некролог – E.M. Eckkrammer, M.-L. Piitulainen, K. Reiss, синоптичне повідомлення – D. Hoch, V. Spillner, заголовок – H. Stammerjohann). Згодом фокус наукової уваги змістився на зіставлення вузькофахових видів текстів у медичній (І.-А. Busch-Lauer, C. Weinreich), юридичній (J. Engberg, L. Peotta), технічній (S. Göpferich, E.C. Trumpp) та інших сферах, зумовлених практичними потребами фахової комунікації і перекладу.

З підвищенням ролі мас-медіа в сучасному політичному, економічному, культурному та соціальному житті глобалізованого світу актуалізувався науковий інтерес до вивчення *медіатекстів* власне у лінгвістиці, які спершу досліджували на матеріалі однієї мови: у *лексико-семантичному* (Т.Г. Добросклонська, Г.Я. Солганик, Л.І. Шевченко, H. Burger, H. Lüger), *прагматичному* (W. Holly, T. Schröder), *прикладному* (Т.О. Грязнухіна, Ф.О. Нікітіна, Л.В. Орлова, В.С. Перебийніс, М.М. Пещак, І.П. Севбо, Е.Ф. Скороходько, H. Lenk) аспектах.

Результатом лінгвістичних та інших студій (з царини соціальної комунікації) стали різні витлумачення медіатекстів: по-перше, як стандартизованої когерентної послідовності вербальних і невербальних знаків, що виконують разом комунікативну функцію в засобах масової комунікації (К. Brinker, Н. Lüger); по-друге, як утворень, що характеризуються актуальністю, оперативністю, практичною спрямованістю, вторинністю, інтертекстуальністю, деспеціалізацією, орієнтацією на фоніві знання реципієнта, стислістю та циклічною повторюваністю тем і функціонують на тлі їхніх дублетних термінологічних дескрипцій: масово-комунікативний, журналістський, публіцистичний, газетний, рекламний, телевізійний, Інтернет-текст (В.Й. Здоровага, К.С. Серажим, А.Д. Швейцер та ін.). Останнім часом домінує *семіотичне розуміння медіатексту* (Г.Я. Солганик), адже при текстотворенні у сфері мас-медіа відбувається генерування нових смислів за рахунок інших знакових систем (Т.Г. Добросклонська).

Серед перспектив аналізу таких текстів дослідники знову відзначили *зіставний вектор*, одним із завдань якого є забезпечення ефективності міжкультурного спілкування, а також *прикладний*, зумовлений необхідністю створення як систем автоматичної обробки тексту, так і нагальними потребами методики викладання іноземної мови, зокрема укладанням нових навчальних підручників із урахуванням лінгвокультурної жанрової диференціації (Chr. Fandrych).

Щодо зіставних досліджень медіатекстів, то їх почали виконувати на матеріалі німецької і англійської (U. Dirks, M. Luginbühl) / німецької і китайської (Q. Chen, W. Renbai, Zh. Qiu) / німецької і російської (А.І. Арсланова) / німецької і фінської (Н. Kohvakka) / німецької і французької (Н. Lüger, В. Spillner) / німецької і шведської (М. Carlsson) / німецької і японської мов (S. Adachi-Bähr). У німецькій і українській мовах (О.О. Саламатіна) зіставлено функціональні й прагматичні ознаки окремих медіажанрів, насамперед, для виявлення національно-культурних відмінностей. У науково-прикладному плані не до кінця розв'язаною залишається проблема здобуття та обробки інформації з метою анотування й реферування текстів, автоматичного редагування й інформаційного пошуку (Н.П. Дарчук). Безпосередньо ж для зіставних студій прикладний їх характер пов'язаний із перекладознавчою проблематикою, яка й донині перебуває на етапі пошуку більш ефективних перекладацьких рішень для коректної інтерпретації полікодовості паралельних текстів (Н. Lenk, В. Spillner).

Така міждисциплінарна спрямованість зіставно-прикладного аспекту вивчення паралельних медіатекстів вписується у нову лінгвосинергетичну парадигму (К.І. Белоусов, Т.І. Домброван, А.А. Зернецька, С.М. Єнікеєва, С.В. Кійко, Г.Г. Москальчук, Р.Г. Піотровський, Л.С. Піхтовнікова, Г. Хакен, R. Köhler), де однією з продуктивних моделей їхнього конструювання є *фрактальна модель* (О.Л. Гармаш, Т.І. Домброван, С.М. Єнікеєва, Г.С. Онуфрієнко, І.М. Пономаренко, В.В. Тарасенко, Ю.Ю. Шамаєва, М. Вірсен, U. Fix), що відкриває простір для вирішення складних проблем у нелінійних системах природничих і гуманітарних знань. Власне у лінгвістиці поступово реалізують принципи фрактального моделювання (С.А. Жаботинська, Я.В. Капранов, Г.Г. Москальчук, Н. Ноерфнер та ін.) як способу унаочнення складних явищ, а також як інструмента, що полегшує розуміння й сприйняття масштабної інваріантності мовних явищ загалом та медіатекстів зокрема (Н.-W. Eroms).

Актуальність теми дисертації зумовлена її спрямуванням на вивчення когнітивних процесів породження інформації представниками мас-медіа – носіями різних мов, які відображають схеми їхнього національно-мовного й медійного мислення з огляду на установки конкретного соціуму. Поєднання лінгвосинергетичного, зокрема фрактального, і структурно-прикладного підходів до моделювання інваріантно-варіантної структури медіатекстів німецької та української мов видається необхідним для реконструкції як універсальних механізмів їхнього творення, так й унікальних, зумовлених національним контентом друкованих видань Німеччини й України. Кількісно-статистичне обчислення частоти вживання мовних засобів – маркерів категорій референційності, евіденційності й темпоральності у німецьких та українських медіатекстах – сприятиме, з одного боку, встановленню тенденцій їх домінування в кожному інваріантному медіажанрі та представленню варіантної фрактальної будови цих текстів, а з іншого, визначенню ступеня адекватності декодування інформації читачами друкованих видань.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що інформаційна структура медіатекстів у німецькій і українській мовах має, з одного боку, універсальний фрактальний принцип будови, який полягає у різномасштабній рекурсивній інформаційній самоподібності варіантної структури медіатекстів до структури інваріантного медіажанру, а з іншого, – демонструє національно-культурні відмінності у способах і засобах моделювання варіантних фракталів, зумовлених як граматичною будовою кожної мови, так і політичними, економічними та соціальними реаліями, які впливають на мас-медійний простір німецького й українського соціумів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової теми кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича "Семантичні, синтагматичні та парадигматичні властивості різнорівневих одиниць у германських мовах" (номер державної реєстрації: 0111U003620). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 2 від 31 березня 2011 року), перезатверджена на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 (протокол № 9 від 15 грудня 2016 р.).

Метою дисертації є фрактальне моделювання інваріантно-варіантної структури медіатекстів інформаційного, аналітичного та інформаційно-аналітичного жанрів у німецькій та українській мовах шляхом реконструкції способів і засобів побудови початкового (заголовкового), проміжного (ліду) й основного блоків та обчислення домінантних для кожного жанру категорій референційності, евіденційності й темпоральності.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- систематизація наявних у різних сферах гуманітарного знання теоретичних результатів із вивчення текстів та досвіду конкретного застосування цих положень до наукової інтерпретації медіатекстів крізь призму лінгвосинергетичного підходу;
- узагальнення наявних типологій медіатекстів у німецькій та українській мовах і представлення їх макроструктурних складників із позицій фрактальної будови;
- розробка методологічної бази для конструювання фрактальних моделей паралельних медіатекстів у німецькій та українській мовах;

– конструювання фрактальних моделей інваріантно-варіантної структури зовнішньополітичних і синоптичних медіатекстів інформаційних, аналітичних та інформаційно-аналітичних медіажанрів у німецькій та українській мовах;

– реконструкція способів і засобів побудови заголовків як початкових фракталів у варіантних різножанрових медіатекстах німецької та української мов;

– обчислення частоти вживання і статистичних показників синтаксичних конструкцій, онімів, евіденціалів та дієслівних часових форм на основі критерію хі-квадрат, коефіцієнта взаємної спряженості Чупрова, коефіцієнта лінійної кореляції у німецьких і українських медіатекстах;

– ідентифікація спільних і відмінних доміантних для інваріантно-варіантних медіатекстів категорій референційності, евіденційності й темпоральності, які корелюють із жанровою належністю текстів та їх фрактальною будовою;

– візуалізація й унаочнення кількісно-статистичних обчислень результатів зіставного дослідження інваріантно-варіантної структури медіатекстів німецької й української мов у схемах, таблицях і діаграмах.

Об'єктом дослідження є паралельні медіатексти зовнішньополітичної і синоптичної тематики у щоденних німецькомовних і україномовних друкованих виданнях.

Предмет дослідження становить процедура побудови інваріантно-варіантної структури медіатекстів зовнішньополітичної і синоптичної тематики та її фрактальне моделювання в німецькій та українській мовах.

Джерельною базою дослідження є щоденні німецькомовні (*Berliner Zeitung, Der Tagesspiegel, die Welt, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Süddeutsche Zeitung, taz*) й україномовні (*День, Голос України*) друковані видання 2002–2015 рр.

Фактичний матеріал дисертації становлять 2600 паралельних медіатекстів зовнішньополітичної і синоптичної тематики (1450 у німецькій мові і 1150 – в українській, в якій відсутні відповідники німецьких щоденних зовнішньополітичних коментарів: 200 синоптичних повідомлень, 300 текстів-інтерв'ю, 600 заміток, 600 інформаційних статей, 600 кореспонденцій у двох мовах та 300 коментарів – у німецькій мові). До реєстру текстів включено паралельні медіатексти, що виконують однакову функцію у двох мовнокультурних середовищах, інформуючи читацьку аудиторію про зовнішньополітичні події та погоду.

Методи дослідження. На основі методологічних принципів антропоцентризму, культурного детермінізму, текстоцентризму, а також принципу синергетичної системності, в дисертації застосовано як загальнонаукові (формально-логічні методи наукового пізнання: індукція, дедукція, синтез; метод теоретичного узагальнення), так і спеціальні лінгвістичні методи і прийоми:

1) **структурної лінгвістики** (*метод моделювання* – для абстрактного формалізованого й ідеалізованого унаочнення структури інваріанта та варіантів медіатекстів; *компонентний аналіз* – для виявлення семної структури модальних слів у німецьких та українських медіатекстах, а також семантичної таксономії референтів; *дистрибутивний* – для встановлення сполучувальних потенцій онімів із іншими компонентами німецьких і українських медіатекстів; *трансформаційний* – для аналізу евіденційних синтаксичних моделей у німецькій мові);

2) **медіалінгвістики** (*тексто-типологічний аналіз* – для ідентифікації та систематизації зовнішньополітичних і синоптичних медіатекстів у німецькій та українській мовах; *контекстуально-інтерпретаційний аналіз* – для встановлення маркерів соціокультурного контексту медіатекстів; *багаторівневий текстовий аналіз*, що включає різні рівні аналізу медіатекстів: *функціональний* – для визначення їхньої мети, *ситуативний* – локальної і темпоральної належності, *тематичний* – змістової спрямованості, *якісний* – мовних характеристик, *семіотичний* – для аналізу знаків інших семіотичних систем; елементи *дискурс-аналізу* – для представлення окремо взятої події у двох мовнокультурних середовищах);

3) **прикладної та математичної лінгвістики** (*критерій χ^2 -квадрат* – для встановлення статистичних характеристик синтаксичних конструкцій, онімів, евіденціалів та дієслівних часових форм у німецьких та українських медіатекстах; *коефіцієнт взаємної спряженості Чупрова K* – для обчислення зв'язку між отриманими величинами χ^2 -квадрат; *кореляційний аналіз* – для визначення ступеня (від 0 до 1) і характеру зв'язку (позитивний чи негативний) між розподілами синтаксичних конструкцій та груп власних назв у досліджуваних медіатекстах; *статистична програма TextStat 2* – для вимірювання частоти вживання тематичних лексем у німецьких і українських текстах-інтерв'ю);

4) **зіставної лінгвістики** (*зіставний метод* передбачав виконання таких процедур: визначення *tertium comparationis* – основи зіставлення паралельних медіатекстів інформаційних, аналітичних та інформаційно-аналітичних медіажанрів у німецькій та українській мовах; зіставної інтерпретації мовного матеріалу та встановлення спільних і відмінних типологічних характеристик досліджуваних текстів), що виявилися ефективними для виконання поставлених у роботі завдань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації *уперше розроблено нову* теоретико-методологічну концепцію для моделювання інваріантно-варіантної структури медіатекстів, яка ґрунтується на універсальному принципі фрактальної будови навколишнього світу та його об'єктів; *запропоновано* нове визначення фрактальної моделі як теоретичного конструкту, що унаочнює розгортання теми в медіатекстах інформаційного, аналітичного та інформаційно-аналітичного жанрів, зокрема в початковому (заголовковий), проміжному (лід, зачин) і основному блоках, в основі яких лежить їх "різномасштабна рекурсивна структурна самоподібність" (Б. Мандельброт); *уточнено* визначення медіатекстів як складних семіотичних різножанрових утворень, сконструйованих за інваріантно-варіантними фрактальними моделями у німецькій та українській мовах; *ідентифіковано* два типи медіатекстів за тематикою: зовнішньополітичні і синоптичні, представлені трьома інваріантними структурами (інформаційною: замітка, інформаційна стаття, кореспонденція, синоптичне повідомлення; аналітичною: коментар; інформаційно-аналітичною: інтерв'ю); *змодельовано* варіантні конструкти ситуативно паралельних німецьких і українських медіатекстів, які мають дво- (α - і ω -фрактали: замітка, синоптичне повідомлення, коментар) та трифрактальну (α -, φ - та ω -фрактали: інформаційна стаття, кореспонденція й інтерв'ю) будову. До наукового інструментарію зіставної медіалінгвістики *введено* дескрипцію "інтер- й інтражанрова фрактальність" для позначення текстових структурних відношень.

Замітка, інформаційна стаття і кореспонденція перебувають в інтержанрових фрактальних відношеннях. Заголовковий блок як початковий фрактал конкретного варіантного медіатексту залежить від його інтражанрової належності в зіставлених мовах. *Виявлено* домінуючі для інваріантно-варіантних медіатекстів категорії референційності, евіденційності й темпоральності, які корелюють із жанровою належністю текстів та їх фрактальною будовою.

Категорія референційності є домінуючою у всіх медіатекстах і має переважно спільні способи вираження референта у зіставлених мовах: *номінація* референта на основі прізвища в α -фракталі; *ідентифікація* – у ϕ -фракталі (офіційна посада + ім'я + прізвище), *деталізація* – в ω -фракталі (ім'я + прізвище, прізвище, апелятиви, займенникові маркери). *Диференційовано три ступені* частоти вживання референтних позначень у паралельних медіатекстах: *високий* – географічні назви у замітках (нім. – 57 % / укр. – 49 %), кореспонденціях (нім. – 46 % / укр. – 53 %), інтерв'ю (нім. – 36 % / укр. – 54 %), коментарях (нім. 39 %); *середній* – назви істот у замітках (нім. – 23 % / укр. – 31 %), кореспонденціях (нім. – 34 % / укр. – 26 %), інтерв'ю (нім. – 26 % / укр. – 19 %), коментарях (нім. 26 %); а також назви установ і організацій у замітках (нім. – 18 % / укр. – 14 %), кореспонденціях (нім. – 17 % / укр. – 15 %), інтерв'ю (нім. – 35 % / укр. – 21 %), коментарях (нім. 22 %); *низький* – назви речей і подій у замітках (нім. – 2 % / укр. – 6 %), кореспонденціях (нім. – 5 % / укр. – 6 %), інтерв'ю (нім. – 3 % / укр. – 6 %), коментарях (нім. 13 %).

Категорія евіденційності домінує в інформаційно-аналітичних медіатекстах і має переважно спільні засоби вираження евіденційних маркерів у зіставлених мовах: складнопідрядні речення з дієсловами комунікативної і ментальної діяльності в головному реченні, пряме мовлення, цитация, прийменникові конструкції, модальні слова, синтаксичні конструкції зі сполучником *wie / як*. Відмінні засоби характерні для німецької мови: квотативний кон'юнктив, модальні дієслова з подвійною дейктичністю. *Доведено*, що інформаційним медіатекстам притаманна репортативна евіденційність, а аналітичним – інференційна евіденційність. *Установлено* загальну тенденцію для фрактальної будови інформаційних медіатекстів обох мов: зі збільшенням обсягу тексту зростає частка інференційних евіденціалів і зменшується частка репортативних евіденціалів.

Ідентифіковано спільні темпоральні домінуючі для інваріантних фракталів та відмінне відсоткове співвідношення в окремих варіантах – медіатекстах: в інформаційних медіатекстах домінує минулий час (замітка: нім. – 54 % / укр. – 71 %; інформаційна стаття: нім. – 67 % / укр. – 66 %), менш уживаним є теперішній (замітка: нім. – 35 % / укр. – 18 %; інформаційна стаття: нім. – 32 % / укр. – 29 %) і зрідка вживаними є форми майбутнього часу (замітка: нім. – 1 % / укр. – 11 %; інформаційна стаття: нім. – 1 % / укр. – 5 %); в інформаційно-аналітичних, навпаки, – теперішній (нім. – 74 % / укр. – 67 %), минулий (нім. – 23 % / укр. – 18 %) та майбутній (нім. – 3 % / укр. – 15 %) часи; у німецькому аналітичному інваріанті – теперішній (64 %), минулий (33 %) та майбутній (3 %). Для фрактальної моделі інформаційних медіатекстів обох мов характерний такий темпоральний розподіл: α -фрактал – теперішній / минулий часи, ϕ -фрактал – минулий / теперішній / майбутній, ω -фрактал – минулий / теперішній / майбутній; для інформаційно-аналітичної:

α -фрактал – теперішній / минулий часи, ϕ -фрактал – теперішній / минулий, ω -фрактал – теперішній / минулий / майбутній; для аналітичної: α -фрактал – теперішній / минулий часи, ω -фрактал – теперішній / минулий / майбутній. Кількісно-статистичні обчислення продемонстрували, що в німецькій замітці сигніфікативні результати отримано для минулого часу ($\chi^2 = 4,34$ при мінімальній значущості 3,84, $K = 0,17$), у німецькому інтерв'ю – для теперішнього часу ($\chi^2 = 14,19$, $K = 0,31$), а в українському інтерв'ю – для майбутнього часу ($\chi^2 = 5,99$, $K = 0,20$).

Зміст дисертаційної роботи сформульовано у таких основних **положеннях, які винесено на захист:**

1. Сучасна контрастивна медіагенологія демонструє тенденції, характерні для нової лінгвосинергетичної парадигми, а також спирається на здобутки попередніх наукових парадигм: порівняльно-історичної і типологічної, структурної та когнітивно-дискурсивної. Фрактальність як принцип моделювання різномасштабної структурної самоподібності об'єкта наукового спостереження дає змогу по-новому представити таку макрознакову одиницю, як медіатекст, на основних етапах його змістового конструювання – від заголовка до кінцевого семіотичного продукту.

2. Зовнішньополітичні й синоптичні медіатексти є складними когнітивно-семіотичними креолізованими конструктами з фрактальним принципом будови, які реалізуються в мовно-медійній практиці в інваріантно-варіантних формах, де інваріантом виступають (за домінантною функцією) інформаційний, аналітичний й інформаційно-аналітичний жанри, а їх варіантами (за форматом – обсягом і архітектонікою) – замітки, інформаційні статті, кореспонденції, синоптичні повідомлення, інтерв'ю та коментарі.

3. Залежно від формату ідентифіковано дво- або трифрактальні моделі інформаційного, інформаційно-аналітичного й аналітичного медіажанрів. Такі варіанти інформаційного інваріанта, як замітка, інформаційна стаття і кореспонденція перебувають в міжваріантних фрактальних відношеннях, що вказує на універсальність принципу побудови різномасштабних медіатекстів. Це зумовлено, насамперед, ситуативними чинниками медійної сфери, коли створення інформаційних текстів відбувається на основі факту первинної фіксації події, її актуальності в конкретний момент повідомлення.

4. Для замітки як малоформатного інформаційного жанру в німецькій і українській медіапрактиках характерна двофрактальна структура. У початковому α -фракталі за принципом мовної економії конструюється інформаційне ядро повідомлення, оформлене переважно простим реченням (нім. 51,5 % / укр. 79,3 %) з базовими даними про ХТО, ЩО, ДЕ, КОЛИ, ЯК, ЧОМУ. У кінцевому ω -фракталі відбувається стисле розгортання цієї інформаційної структури новини простими (нім. 61,4 % / укр. 38,2 %) та складнопідрядними (нім. 31,8 % / укр. 48,6 %) реченнями. Відмінністю української замітки є її удвічі більший обсяг і композиційна варіативність, зумовлена екстралінгвальними чинниками.

5. Німецькі й українські інформаційні статті побудовано за трифрактальною моделлю: α -фрактал – заголовковий блок, ϕ -фрактал – проміжний інформаційний блок, що стисло висвічує початковий фрактал, та ω -фрактал, де відбувається повне інформаційне розгортання основної новини за принципом оберненої піраміди.

У німецькій мові сигніфікативні показники встановлено для простих речень ($\chi^2 = 9,34$, $K = 0,11$), а в українській – для паратактично-гіпотактичних ($\chi^2 = 9,77$, $K = 0,11$) і складносурядних речень ($\chi^2 = 4,53$, $K = 0,07$). У німецькому варіанті адресанти дотримуються конвенційних вимог інформаційного жанру, уникаючи експліцитного вираження суб'єктивної модальності, на відміну від українського, де простежуються аналітичні елементи. У цьому можна вбачати тенденцію до аналітичності інваріантної структури інформаційної статті в українській мові.

6. Найбільшим варіантним форматом інформаційного жанру є німецькі й українські кореспонденції, побудовані за трифрактальною моделлю, для яких характерна різноманітність при розгортанні новини в останньому фракталі з метою спонукання адресата до ознайомлення з цілим текстом, на відміну від інформаційної статті та замітки. В α -фракталі цієї варіантної моделі адресанти намагаються зацікавити адресатів новиною через подання неповної інформації за допомогою використання номінативних синтаксичних конструкцій (нім. 66,7 % / укр. 63,3 %). У кінцевому фракталі обох медіапрактик простежується загальна тенденція до поєднання інформаційного й аналітичного викладу матеріалу. При цьому в українській мові статистично значущі показники отримано для складнопідрядних ($\chi^2 = 5,55$, $K = 0,05$) і паратактично-гіпотактичних ($\chi^2 = 11,90$, $K = 0,08$) речень, а в німецьких кореспонденціях – для простих ($\chi^2 = 7,16$, $K = 0,06$) і номінативних речень ($\chi^2 = 17,36$, $K = 0,09$).

7. Синоптичне повідомлення в німецькій і українській мовах є двофрактальним креолізованим семіотичним утворенням, що складається з вербальної і невербальної частин з домінуванням останньої. α -фракталом в обох мовах є інформаційно порожній тематичний заголовок з локальною референцією, що стисло розгортається в ω -фракталі. На відміну від німецького синоптичного повідомлення, українське є винятково інформативним, де асиндетично перераховують метеофакти, що вплинуло на середні показники синтаксичних конструкцій (нім. – 11,5 словоформ у реченні, укр. – 20,1).

8. Двофрактальна модель аналітичного жанру складається з α -фрактала, де наводиться інтригувальний, оцінний заголовок, виражений переважно номінативним реченням (60 %), і ω -фрактала – з розгортанням авторського заголовка за такою схемою: ініціація теми, аргументація і висновок, оформлені простими (44,7 %) та складнопідрядними реченнями (40,9 %) у двох структурно-тематичних блоках по 5,5 синтаксичних конструкцій. У німецькому зовнішньополітичному коментарі помітною є тенденція до розмовного й індивідуально-авторського стилів.

9. Інформаційно-аналітичний інваріант німецьких і українських медіатекстів має трифрактальну структуру. Спільним в α -фракталі обох мов є інтимізоване конструювання ключового висловлювання бесіди між журналістом і респондентом, оформленого простим реченням (нім. 76,7 % / укр. 73,3 %). Відмінним у ω -фракталі української моделі є її стандартизованість, коли після опису ситуації / респондента ставиться низка запитань та наводиться формальне речення-кінцівка, і подібність до стисло повідомлення (6,8 синтаксичних конструкцій). В ω -фракталі, який містить послідовність блоків запитання-відповідь (нім. 8,3 / укр. 11,4), запитання виражені

переважно простими (нім. 75,2 % / укр. 49,9 %) та складнопідрядними реченнями (нім. 17,9 % / укр. 46,1 %), при цьому статистично значущі показники встановлено для простих речень у німецькій мові ($\chi^2=13,90$, $K=0,26$) та складнопідрядних речень ($\chi^2=18,16$, $K=0,30$) – в українській. Відповідям респондентів у німецькій мові притаманні маркери розмовного мовлення (3,8 речень на відповідь), а в українській – монологічного офіційного мовлення (8,5 речень на відповідь). Текстам-інтерв'ю обох мов характерний подібний розподіл синтаксичних конструкцій, на що вказує коефіцієнт лінійної кореляції (0,99).

10. Заголовковий блок як початковий фрактал варіантних медіатекстів залежить від їх інваріантної (жанрової) належності в обох мовах. Зі збільшенням обсягу інформаційного медіатексту змінюється його основна функція: у коротких домінує функція інформування, а в розлогіх – актуалізації уваги. Якщо в інформаційно-аналітичній моделі обох мов α -фрактал фіксує експліцитно ключове повідомлення респондента, то в аналітичній моделі він образно передає основний зміст тексту, що експлікується за допомогою риторико-стилістичних засобів.

11. Домінантні для досліджуваних медіатекстів категорії референційності, евіденційності та темпоральності корелюють з їх жанровою належністю і фрактальною будовою. В обох мовах простежується спільна референційність: в α -фракталі головний референт вводиться максимально стисло, в φ -фракталі відбувається його повна ідентифікація, а в ω -фракталі використовуються контекстуальні синоніми. Для інформаційного інваріанта обох мов характерний такий темпоральний розподіл: α -фрактал – теперішній / минулий часи, φ -фрактал – минулий / теперішній / майбутній, ω -фрактал – минулий / теперішній / майбутній; для інформаційно-аналітичного: α -фрактал – теперішній / минулий часи, φ -фрактал – теперішній / минулий, ω -фрактал – теперішній / минулий / майбутній; для аналітичного: α -фрактал – теперішній / минулий часи, ω -фрактал – теперішній / минулий / майбутній.

Одержані наукові результати дослідження підтвердили гіпотезу про те, що інваріантно-варіантна структура медіатекстів у німецькій і українській мовах має, з одного боку, універсальний фрактальний принцип будови, а з іншого, – демонструє національно-культурні відмінності в засобах конструювання варіантних фракталів, зумовлених як граматичною будовою кожної мови, так й екстралінгвальними факторами, що впливають на мас-медійні практики німецького й українського соціумів.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з можливістю їхнього використання у курсах зіставного мовознавства (розділ "Контрастивна медіалінгвістика"), загального мовознавства (розділи "Мова і мислення", "Знакова природа мови", "Теорія тексту", "Медіалінгвістика"), теоретичної граматики німецької мови (розділи "Референційність", "Темпоральність", "Евіденційність"), сучасної української літературної мови (розділи "Лексикологія", "Морфологія", "Синтаксис", "Стилістика"), а також теорії і практики перекладу. Лінгводидактичні можливості застосування результатів роботи знайшли відображення у процесі професійної підготовки студентів філологічних спеціальностей, зокрема, на практичних заняттях з німецької мови. Матеріали дисертації можуть бути також корисними у наукових дослідженнях із проблем соціальної і міжкультурної комунікації, а також при розробці навчальних посібників з лінгвістики тексту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорено на наукових семінарах Інституту германістики і комунікації Технічного університету (Хемніц, Німеччина, 2007), Інституту німецької мови і лінгвістики Гумбольдтського університету (Берлін, Німеччина, 2012); на *дев'ятнадцяти* наукових конференціях, серед яких *чотирнадцять* міжнародних: "Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес" (Чернівці, 2007), "Актуальні проблеми германської філології" (Чернівці, 2008), "Мова. Культура. Комунікація" (Чернігів, 2010), "Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів" (Тернопіль, 2011), "Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2011" (Прага, Чехія, 2011), "Netzwerktagung der AvH-Stiftung" (Гамбург, Німеччина, 2011), "Strategiczne pytania światowej nauki – 2012" (Перемишль, Польща, 2012), "Будущие исследования – 2013" (Софія, Болгарія, 2013), "І Таврійські філологічні читання" (Херсон, 2015), "Психолого-методические аспекты обучения студентов иностранным языкам для специальных целей" (Москва, Росія, 2015), "Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку" (Одеса, 2016), "Мова та література у полікультурному просторі" (Львів, 2016), "Українська наука в європейському контексті. Німецько-українські зв'язки" (Мюнхен, Німеччина, 2016), "Грамматические категории в контрастивном аспекте" (Москва, Росія, 2016); *чотири* – всеукраїнські: "Актуальні дослідження іноземних мов і літератур" (Донецьк, 2003), "Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур" (Донецьк, 2008), "Мовна комунікація і сучасні технології у форматі різнорівневих систем" (Горлівка, 2008), "Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень та навчання іноземних мов" (Хмельницький, 2008), і *одна* регіональна конференція: "Діяльнісно-зорієнтований підхід як шлях формування мовних та мовленнєвих компетенцій з іноземних мов у контексті полікультурності освітнього процесу Буковини" (Чернівці, 2005).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в *сорока п'яти* публікаціях, у тому числі: в *одній* монографії "Німецько-українські паралелі в інформаційних медіажанрах : фрактальний підхід" обсягом 23,74 др. арк., у *трьох* навчальних посібниках (13,02 др. арк.), *двадцяти п'яти* статтях, з яких *шістнадцять* у наукових фахових виданнях України (8,57 др. арк.), *одна* (0,52 др. арк.) у виданні, яке не внесено до списку фахових, *чотири* (4,24 др. арк.) – в періодичних виданнях інших держав, *чотири* (1,77 др. арк.) – у міжнародних наукових збірниках, а також у матеріалах *шістнадцяти* наукових конференцій (3,26 др. арк.).

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (622 позиції) та списку ілюстративних джерел (8 позицій). Допоміжним засобом унаочнення результатів дослідження є 36 таблиць та 28 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 433 сторінки, обсяг основного тексту становить 372 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт, предмет і матеріал дисертації, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, указано форми апробації і структуру роботи.

У першому розділі "Теоретичні засади вивчення інваріантно-варіантної структури медіатекстів із позицій структурно-типологічного, когнітивно-дискурсивного і фрактального підходів" визначено лінгвістичний статус тексту у структурному (О.І. Москальська, F. Daneš, R. Harweg), комунікативному (І.Р. Гальперін, K. Brinker) і когнітивному (T. van Dijk, R.-A. de Beaugrande, W. Dressler) аспектах; представлено наявні типології текстів (В.Є. Чернявська, K. Adamzik, O. Kron, E. Rolf); визначено основні напрями міжмовного зіставлення текстів (R. Hartmann, B. Spillner); схарактеризовано медіатексти з огляду на їх ситуативну зумовленість (Н.-J. Bucher, H. Burger) та жанрову диференціацію (В.Й. Здоровега, K.C. Серажим, Chr. Fasel, H. Lüger); виявлено їх макроструктурні складники (F. Simmler); витлумачено текст як один із виявів фрактальності мови (Т.І. Домброван) і пов'язане з цим змістове структурування тексту (E. Agricola, Chr. von Stutterheim); уточнено визначення медіатексту.

Полідисциплінарну таксономію текстів можна здійснювати теоретико-дедуктивно, емпірико-індуктивно або ж поєднувати обидва підходи (В.Є. Чернявська). Зазначені підходи мають свої переваги і недоліки. В першому випадку при "стерильних" загальних положеннях конкретної теоретичної моделі досить складним видається її реалізація на практиці. У другому випадку – намагаються систематизувати "безліч" реальних текстових виявів. В останніх працях у цій сфері намітилася тенденція до застосування обох підходів (S. Hölscher, S. Schlüter), оскільки вони доповнюють один одного: спершу оперують теоретичними засадами, а потім на емпіричному матеріалі перевіряють й уточнюють характеристики різних варіантів текстів.

Типологію текстів слід розглядати не як сталу, закриту модель, а як відкриту, мобільну систему, яка зможе сприймати й відображати можливі зміни в текстах (В.Є. Чернявська, W. Viehweger, O. Krohn). Остаточної класифікації усіх типів текстів наразі ще не створено з об'єктивних причин, хоча такі спроби робилися у працях В.В. Дементьева, K. Adamzik, E. Rolf та ін. У лінгвістичній генології це завдання видається проблематичним з огляду на величезний обсяг текстового матеріалу, перетини різних сфер комунікативної діяльності людини тощо. Наразі постає питання доцільності розробки універсальної типології текстів у конкретній сфері, як-от: у релігійній, військовій, педагогічній, і, звісно, медійній (Chr. Fandrych, H. Lenk).

Припускаємо, що універсальна типологія текстів різних галузей може бути побудована на основі *інваріантно-варіантної* їх таксономії, коли інваріант відображає загальні характеристики, властиві конкретному жанру, або типу текстів, а його види є варіантами текстів, що містять різні конфігурації цих характеристик, на основі яких здійснюється їх внутрішня систематизація за відповідними параметрами: формою, змістом, обсягом тощо.

Спираючись на інваріантно-варіантний підхід до структурної типології досліджуваних медіатекстів, вважаємо за необхідне доповнити її наявними дедуктивними класифікаціями медійних текстів В.Й. Здоровеги, H. Lüger та ін. учених, які диференціювали такі види, або варіанти, медіатекстів, як замітка (нім. Meldung), інформаційна стаття (нім. Nachricht), кореспонденція (нім. Bericht), синоптичне повідомлення (нім. Wetterbericht), коментар (нім. Kommentar), інтерв'ю (нім. Interview), найбільш поширені в німецькій і українській медіапрактиках.

У роботі не ставиться за мету зіставити всі наявні медіатексти в німецькій та українській мовах з декількох причин. По-перше, не завжди простежується функціональна відповідність між ними у зіставлюваних медійних лінгвокультурах. По-друге, в жанровій царині можна говорити лише про прототипи (моделі) певних видів текстів без чітких меж між ними (W.-D. Krause, Chr. Fasel). По-третє, в дійсності постійно відбувається так звана дифузія медіажанрів (переважно інформаційного й аналітичного), що робить спроби чіткого розмежування малоефективним (В.Є. Чернявська).

Для компенсації зазначених застережень щодо розробки структурної типології медіатекстів, або інваріантно-варіантної структури медіатекстів, пропонується екстраполяція **фрактального підходу** (термін "фрактал" (від лат. *fractus* – подрібнений, фрагментований) запропонував Б. Мандельброт для позначення нерегулярних, але самоподібних структур), головна ідея якого полягає в тому, що структура цілого відображена в його частинах. Властивостями фракталів вважають неординарну структуру на всіх шкалах, (наближену) самоподібність, дробову метричну співвимірність та рекурсивність.

При цьому **фрактальне моделювання** структури досліджуваних медіатекстів, яке відображає когнітивний рівень їхньої організації, ґрунтується на універсальній ідеї їх **інваріантно-варіантного** устрою, характерного для них як одиниць мовної системи. Якщо *текст* можна розглядати як одиницю *langage*, то в *langue* вони виступають як типи текстів, жанри – інваріанти (ідеальні узагальнені структури текстів). У *parole* маємо вже справу з конкретною їх реалізацією – варіантами (F. Simmler). У зіставлюваних медіапратиках виокремлюємо інформаційні, аналітичні та інформаційно-аналітичні інваріанти, які у медійному дискурсі проявляються у своїх варіантах (замітка, інформаційна стаття, кореспонденція, коментар, інтерв'ю тощо).

У медіатекстах як складних когнітивно-семіотичних утвореннях виокремлюються такі макроструктурні складники, як *заголовок* (заголовковий блок), *ввідний абзац* (лід), *сам текст статті* та *світлина*. Світлина в сучасній медіапратикці є факультативною. Найперше, що привертає увагу адресата при сприйнятті медіатексту, – це типографічно виділений заголовок з / без світлини, що виконує основне "функціональне навантаження" медіатексту: стисло передати головне повідомлення в інформаційних текстах і зацікавити – в аналітичних. Цей макроструктурний компонент тексту є початковим фракталом (α), оскільки в ньому закодоване інформаційне ядро повідомлення, що в ідеалі має містити відповіді на базові запитання адресата: ХТО, ЩО, ДЕ, КОЛИ, ЧОМУ, ЯК. Вербалізується α -фрактал за принципом мовної економії через такі синтаксичні конструкції, як речення чи словосполучення, рідше слово, що залежить від жанрової належності медіатексту. Наступним за послідовністю сприйняття йде лід – ϕ -фрактал, що за своїм змістом повторює початковий фрактал, але вже на новому рівні, коли реципієнт отримує достатньо відомостей про подію. Цей фрактал оформлюють одним абзацом із декількох синтаксичних конструкцій. І останній макроструктурний компонент медіатексту – це решта тексту, який адресат не завжди читає до кінця. Він оформлений як послідовність декількох абзаців, у яких вже максимально розгорнуто повторюють згадану в попередньому фракталі інформацію.

Отже, в медіатекстах помітне поступове змістове розгортання новини, коли відбувається різномасштабне повторення вихідного змісту з можливими тематичними відхиленнями (додаванням нових, другорядних тем). Візуально це можна представити у вигляді піраміди, де початковий фрактал розташований зверху, під ним – проміжний фрактал (факультативний), і в основі піраміди – кінцевий фрактал (рис. 1):

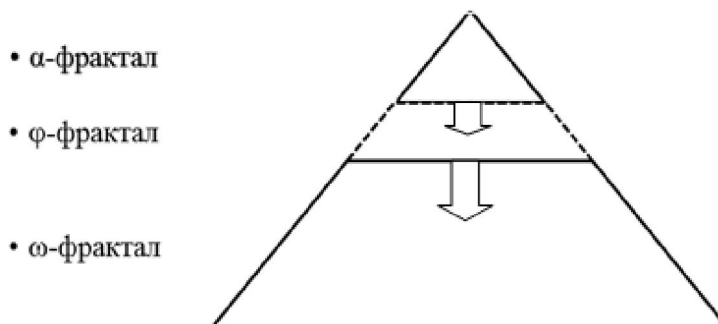

Рис. 1 Фрактальна структура медіатексту

При цьому дослідники відзначають складність експериментальної перевірки фрактального підходу (Р.Г. Піотровський), яку можна вирішити за рахунок методів і методик прикладної лінгвістики, що дають змогу об'єктивно:

1) обчислити розмір речень, абзаців як композиційних факторів у процесі структурної організації тексту для встановлення закономірностей узгодження речень і абзаців один з одним і з текстом як цілим (Г.Г. Москальчук, В.А. Кухаренко);

2) здійснити статистичну параметризацію текстів різних стилів і авторів для встановлення їх характеристик на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях (В.С. Перебийніс, Н.П. Дарчук, С.Н. Бук та інші);

3) установити квантитативні характеристики розподілу лінгвістичних одиниць, наприклад, закон Менцерата-Альтмана, згідно з яким більша за обсягом одиниця тексту містить дрібніші складові частини (P. Menzerath, G. Altmann).

4) представити формально-логічне моделювання та графемне структурування мовних одиниць, наприклад, паралелограм Менцерата при аналізі морфемної структури слів (Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська), мережеве моделювання тексту тощо (Е.Ф. Скороходько, Н.П. Дарчук).

Запропонований полідисциплінарний теоретичний підхід до фрактального моделювання інваріантно-варіантної структури медіатекстів є новою концепцією у становленні синергетичної наукової парадигми мови.

У другому розділі "**Методологічна база конструювання фрактальних моделей паралельних медіатекстів у німецькій та українській мовах**" розроблено комплексну методику дослідження, яка спирається на потужну епістемологію вивчення німецької та української медіапрактик.

У сучасній текстології активно розробляється методологічна база для аналізу різних фахових текстів, зокрема і медійних, де вже знайшли своє застосування методи різномасштабного лінгвістичного аналізу текстів (Т.Г. Добросклонська, Л.І. Шевченко); методи структурної лінгвістики для абстрактного формалізованого та ідеалізованого унаочнення структури текстів (Ю.Д. Апресян); методи квантитативної лінгвістики для статистичного вимірювання параметрів текстової будови (В.С. Перебийніс); метод дискурс-аналізу для встановлення зв'язків між мовними і

позамовними аспектами тексту (T. van Dijk); методики лінгвокультурологічного аналізу для ідентифікації культурних компонентів тексту (Qi Chen, E.M. Eckkrammer); методики зіставної лінгвістики для встановлення відмінностей і подібностей між паралельними жанрами в різних лінгвокультурах (R. Hartmann, B. Spillner) тощо.

При зіставному аналізі медійних текстів як когнітивно-семіотичних продуктів мас-медійних практик ефективним видається інтегративний підхід, при якому раціонально поєднувати міждисциплінарні методи, що доповнюють один одного. Останнім часом у зіставних дослідженнях застосовують багаторівневі моделі опису (K. Brinker, W. Heinemann), пов'язані з фрактальним підходом, а також зі статистико-прикладними аспектами для верифікації результатів аналізу різномовних текстів. Саме такий методологічний шлях обрано у дисертаційній праці, що включає п'ять основних етапів аналізу медіатекстів у німецькій та українській мовах.

На першому етапі дослідження на основі застосування *тексто-типологічного аналізу* ідентифіковано зовнішньополітичні та синоптичні медіатексти на матеріалі сучасних щоденних німецьких і українських газет (2002–2015 рр.). Для визначення статусу медіатекстів та їх значимості в соціокультурному контексті було залучено *контекстуально-інтерпретаційний аналіз*. Основна увага при цьому скерована на такі критерії: 1) функціональний, де залежно від інтенції встановлено інформаційні, аналітичні та інші типи текстів; 2) ситуативний, де враховано вид комунікації, кількість комунікантів, соціальну установу (мас-медіа), умови комунікації; 3) структурний, де взято до уваги макро- і мікроструктурну будову з фрактальної перспективи; 4) вербальний, де розглянуто якісні ознаки медійних жанрів; 5) невербальний, де в центрі уваги перебуває оформлення, дизайн текстів як один зі способів оптимізації передачі інформації.

Другий етап передбачав дедуктивне обрання та методологічне обґрунтування поняття *tertium comparationis*, яке при зіставному аналізі має метамовний характер і виступає ідеальним типом, змодельованим інструментом зіставлення. За *tertium comparationis* обрано фрактальну модель будови паралельних медіатекстів у німецькому й українському зовнішньополітичному і синоптичному медіадискурсах. Доцільність використання фрактальної моделі як основи зіставлення зумовлена універсальністю фрактального принципу будови об'єктів дійсності. Фрактальну модель медіатекстів розуміємо як теоретичний конструкт, що унаочнює розгортання теми в медіатекстах через початковий (α), проміжний (ϕ) і основний (ω) блоки, в основі якого лежить їх різномасштабна рекурсивна структурна самоподібність.

На третьому етапі на основі *методу моделювання* представлено абстрактне формалізоване та ідеалізоване унаочнення фрактальної структури інваріанта і варіантів паралельних медіатекстів у німецькій та українській мовах. Модель трактуємо як зразок будови лінгвістичного об'єкта, абстрактний формалізований та ідеалізований знаковий образ спрощеного відтворення об'єкта, штучно створений дослідником із метою вивчення ознак, складників цього об'єкта, способів його існування й функціонування (Ю.Д. Апресян, Є.А. Карпіловська, Н.Ф. Клименко, О.С. Макарова, В.С. Перебийніс, І.Й. Ревзін).

На четвертому етапі для статистичного аналізу опрацьовано від 100 (синоптичне повідомлення, інтерв'ю) до 300 (замітка, інформаційна стаття, кореспонденція, (коментар – нім. мова)) одиниць досліджуваних медіатекстів у кожній медіапрактиці. Паралельні тексти відібрано в одному часовому зрізі, який не впливає на загальні макро- і мікроструктурні характеристики жанрів, проте, може впливати на лексичне наповнення, наприклад, у синоптичних повідомленнях залежно від пори року вживається різна лексика. Для виявлення закономірностей розподілу медіатекстів, граматичних категорій, синтаксичних конструкцій були задіяні такі статистичні методи: *критерій χ^2 -квадрат* – для встановлення статистичних показників синтаксичних конструкцій, онімів, евіденціалів та дієслівних часових форм у німецьких та українських медіатекстах; *коефіцієнт взаємної спряженості Чупрова K* – для обчислення зв'язку між отриманими величинами χ^2 -квадрат; *кореляційний аналіз* – для встановлення ступеня (від 0 до 1) і характеру зв'язку (позитивний / негативний) між розподілами синтаксичних конструкцій та груп онімів у досліджуваних медіатекстах; *статистична програма TextStat 2* – для вимірювання частоти вживання тематичних лексем у німецьких і українських текстах-інтерв'ю.

На п'ятому етапі відбувається зіставлення фрактальних моделей медіатекстів, їх якісний і кількісний аналіз із залученням отриманих статистичних даних для верифікації висновків. При комплексному зіставленні мовних і позамовних маркерів медіатекстів був залучений *багаторівневий текстовий аналіз*. Для представлення окремо взятої події у двох мовно-культурних середовищах використано елементи *дискурс-аналізу*. Для зіставлення таких категорій, як референційність, евіденційність та темпоральність застосовано *компонентний аналіз* – для виявлення семантичної структури евіденційних маркерів у німецьких та українських медіатекстах, а також семантичної таксономії референтів; *дистрибутивний* – для встановлення сполучувальних потенцій онімів із іншими лексичними компонентами німецьких і українських медіатекстів; *трансформаційний* – для аналізу евіденційних синтаксичних моделей у німецькій мові.

У **третьому розділі "Конструювання фрактальних моделей інваріантно-варіантної структури німецьких та українських медіатекстів"** побудовано фрактальні моделі частотних газетних медіажанрів у німецькій та українській мовах; окремо проаналізовано початковий фрактал досліджуваних медіатекстів.

У результаті фрактального моделювання інформаційного, аналітичного й інформаційно-аналітичного медіажанрів в обох мовах сконструйовано три інваріанти. В інформаційному інваріанті виокремлюємо три фрактали, в яких новина подається за принципом оберненої піраміди, тобто найважливіше спочатку (див. рис. 2). В інформаційно-аналітичному інваріанті простежуємо наявність трьох фракталів, де інформація наводиться відносно рівномірно при її фокусуванні у початковому фракталі (рис. 3). В інваріанті аналітичного медіажанру новина розгортається у двофрактальній моделі, коли найважливіше згадується в кінці тексту (рис. 4). У досліджуваних тематичних царинах обох мов інформаційний інваріант представлений такими варіантами, як замітка, інформаційна стаття, кореспонденція, синоптичне повідомлення; аналітичний – коментарем, а інформаційно-аналітичний – інтерв'ю.

- α -фрактал
- φ -фрактал
- ω -фрактал

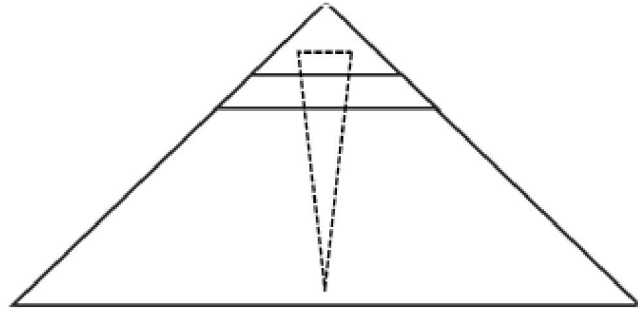

Рис. 2 Інваріантна модель інформаційного медіажанру

- α -фрактал
- φ -фрактал
- ω -фрактал

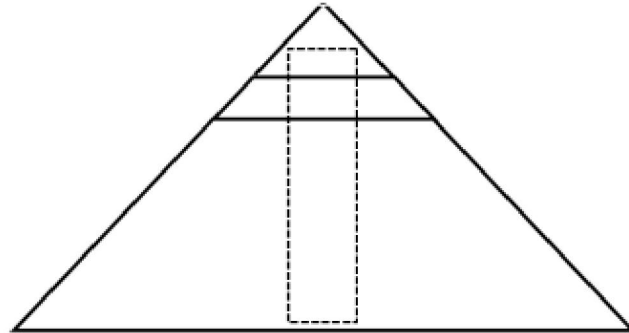

Рис. 3 Інваріантна модель інформаційно-аналітичного медіажанру

- α -фрактал
- ω -фрактал

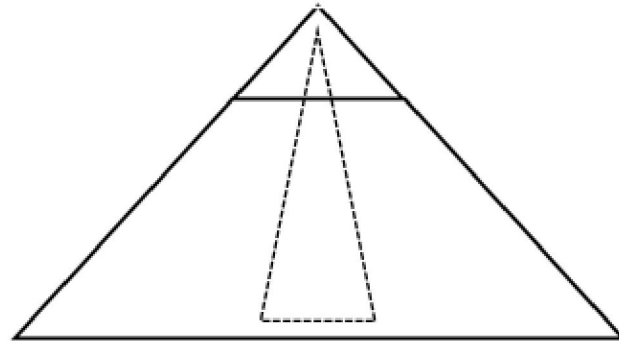

Рис. 4 Інваріантна модель аналітичного медіажанру

Розглянемо фрактальність на прикладі **заявки** як найменшого базового інформаційного медіатексту, оскільки в решті текстів цього жанру зазначений принцип повторюється в ускладненій формі. Для наочності наведемо типову німецьку зовнішньополітичну заявку:

(3) (1) *Juncker will Quote für Flüchtlinge in der EU*

(T) (2) *EU-Kommissionspräsident Jean-Claude Juncker hat angesichts der Tragödien im Mittelmeer eine Flüchtlingsquote für alle EU-Länder gefordert. (3) Dafür trat Juncker am Mittwoch vor dem Europaparlament in Straßburg ein. (4) Es werde am 13. Mai ein – nicht verbindliches System – für die Verteilung der Flüchtlinge in der Europäischen Union vorlegen. (5) Die Entscheidungen der EU-Regierungen auf ihrem Sondergipfel in Brüssel seien nicht ausreichend gewesen. (6) (dpa) (BZ, 30.04–1.05.15)*

У заявці візуально виокремлюються такі складники, як заголовок (3), текст повідомлення (T, 2–5) і джерельний маркер (6). З фрактального погляду в цьому жанрі релевантними структурними одиницями виступають заголовок (α -фрактал) і текст (ω -фрактал).

Заголовок як фрактал початкової фази відображений у тексті замітки як фракталі кінцевої фази тематичного розгортання (рис. 5). У ньому стисло передають повідомлення, відтворюючи базові когнітивні параметри: ХТО, ЩО, ДЕ, КОЛИ.

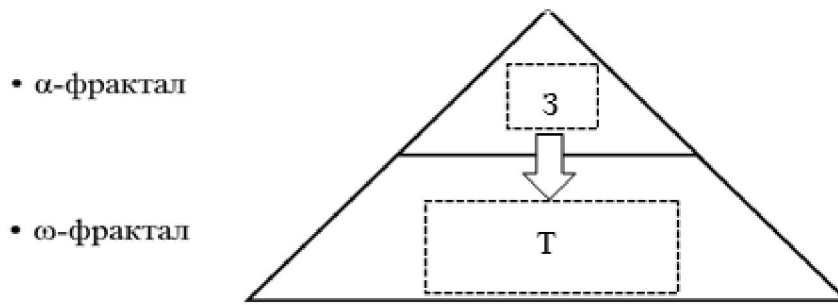

Рис. 5 Фрактальна модель замітки

У наведеному вище заголовку інформаційним ядром є [[Юнкер] [хоче] [квоти для біженців в ЄС]]. Далі у тексті розгортається пропозиція заголовка. Реципієнт дізнається, ХТО такий Юнкер [Президент Єврокомісії Жан-Клод Юнкер], ЧОМУ він [трагедії в Середземному морі, недостатність рішень урядів ЄС на спеціальному засіданні в Брюсселі] вимагає ЩО [квоти для біженців в Єврозоні], КОЛИ [у середу, 13 травня] і ДЕ [перед Європарламентом в Страсбурзі]. Тому заголовок подібний до тексту замітки в розгорнутому вигляді, а представлені структурні відношення між заголовком і текстом характеризуємо як неповну інтражанрову фрактальність. Спільним для обох мов є те, що α -фрактали заміток виражені переважно простими реченнями (нім. 51,1 % / укр. 79,3 %). В українських замітках цей показник дещо вищий. В α -фракталі заміток задіяна мінімальна кількість одиниць, що відповідає нижній межі оперативної пам'яті людини за формулою Міллера 7 ± 2 (табл. 1).

Таблиця 1

α -фрактали в німецьких та українських замітках

Мова	Номінативне речення		Просте речення		Еліптичне речення		Середня довжина
	%	с.д.	%	с.д.	%	с.д.	
Німецька	30,1	5,26	51,5	5,53	18,4	5,26	5,35
Українська	20,7	4,1	79,3	4,9	0	0	4,5

Відмінним в ω -фракталі заміток є домінування різних типів речень (табл. 2), оскільки у німецьких медіатекстах замість підрядних речень вживають прийменникові конструкції або поширені означення перед іменником: *Das zur Verfolgung von Verbrechen gegen die Menschlichkeit und Kriegsverbrechen gegründete Tribunal <...>* (BZ, 13.06.07). Кількісні показники складносурядних речень в обох мовах майже однакові, а паратактично-гіпотактичні речення характерні здебільшого для українських заміток.

Таблиця 2

Розподіл речень за будовою в ω -фракталі заміток

Тип речення	Українська мова		Німецька мова	
	%	с. д.	%	с. д.
ПР	38,2	12,9	61,4	14,29
СПР	48,6	19,7	31,8	20,34
ССР	6,1	23,38	5,8	19,22
ПГР	7,1	25,04	0,9	24,67

Спільним в ω -фракталі обох медіапрактик є розподіл речень за довжиною (рис. 6): крива діаграми стрімко зростає до зони 15 речень, а потім поступово знижується до зони наддовгих речень – 40 словоформ. Можна припустити, що це є універсальним розподілом речень за довжиною в інформаційних замітках.

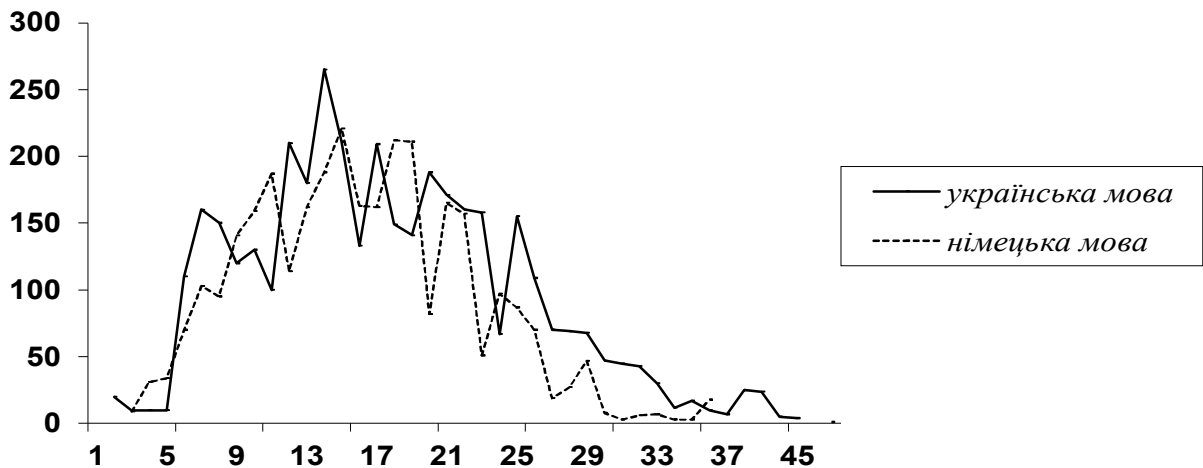

Рис. 6 Розподіл речень за довжиною у замітках
(вертикальна вісь – кількість речень, горизонтальна – кількість словоформ у реченні)

Спільним виявився лексичний склад проаналізованих заміток, що зумовлено, насамперед, їх загальною тематикою – зовнішня політика, де на передній план винесено конфлікти та їх врегулювання між державами, етнічними групами тощо.

Інформаційна стаття є фракталом вищого рівня до замітки (рис. 7). При її створенні журналісти мають більше часу і місця на сторінці газети. В інформаційній статті простий заголовок замітки перетворюється на заголовковий блок, куди можуть входити надзаголовок, заголовок і підзаголовок. Таке ускладнення заголовка зумовлено збільшенням інформаційного контенту тексту. Надзаголовок, виражений переважно однією лексемою, орієнтує читача ключовим поняттям, заголовок виконує основне інформаційне навантаження, а підзаголовок його уточнює. У такий спосіб вони сприймаються як одне ціле, оскільки мають певну автономність. Цьому сприяє й їх типографічне оформлення. У початковому абзаці (Л) як проміжному фракталі стисло розгортають пропозицію заголовка. У разі відсутності інтересу до новини реципієнт може на цьому фракталі припинити ознайомлення, оскільки далі йде текст як кінцевий фрактал, в якому деталізується основна тема, вводяться субтеми. При тематичному розгортанні діє принцип так званої оберненої піраміди, коли спочатку йде головна, а потім другорядна інформація.

У німецькій й українській інформаційних статтях використовують майже однаковий набір структурних одиниць зі схожою композицією. Відмінність спостерігається у використанні німецькими виданнями світлин з підзаголовками, надзаголовків та вказівки на місце події. Спільним для обох медіапрактик є використання заголовків, оформлених як просте або номінативне речення (табл. 3).

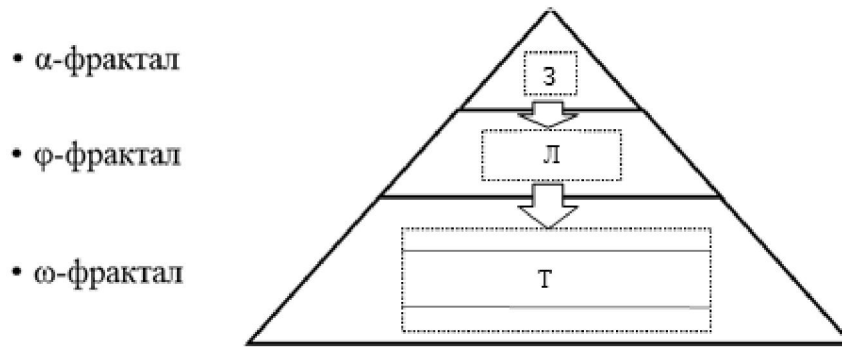

Рис. 7 Фрактальна модель інформаційної статті

Але, якщо в німецькому заголовку домінують прості речення (73,7 %), то в українському номінативні та прості речення трапляються однаковою мірою. Це впливає на показники довжини заголовків: німецький складають 6 словоформ, а український – 3,8.

Таблиця 3

Заголовки німецьких та українських інформаційних статей

Мова	Синтаксичний тип заголовка (%)		Середня довжина заголовка (словоформи)
	НР	ПР	
Німецька	26,3	73,7	6
Українська	53,3	46,7	3,8

Відмінністю α -фрактала цього варіанта є те, що в німецькій інформаційній статті часто залучають підзаголовки (93,3 %), а в українській – лише в 40 % (табл. 4). Німецькі підзаголовки виражені переважно простими (73,3 %) і номінативними (20 %) реченнями. Часом також трапляються конструкції [прізвище / країна] [:] [речення / номінативне речення], наприклад: *Wallström: Unrealistische Idee* (BZ, 26.06.07). Такі підзаголовки ефективно інформують читача про джерело (ХТО) в тематичній позиції й інформаційне ядро повідомлення (ЩО) в рематичній позиції. В українській інформаційній статті підзаголовки, оформлені простими реченнями, застосовують після інтригуювальних заголовків, виражених іменниковою конструкцією, як-от: заголовок *Економічне падіння* конкретизується підзаголовком *Україну віднесли до категорії "в основному несвободних країн"* (День, 18.01.07).

Таблиця 4

Підзаголовки німецьких та українських інформаційних статей

Мова	Підзаголовки (%)			Середня довжина підзаголовка (словоформи)
	НР	ПР	відсутність	
Німецька	20	73,3	6,7	5,8
Українська	0	40	60	7,2

ω -фрактал інформаційної статті в обох медіапрактиках займає найбільшу площу (90 %) і складається з тексту повідомлення, побудованого за принципом релевантності. Середня кількість абзаців у німецькій інформаційній статті складає 3,9, а в українській – 2,8.

Якщо брати до уваги перший абзац як проміжний ϕ -фрактал, де стисло викладено ціле повідомлення, то виходить, що в німецькій інформаційній статті на тематичне розгортання новини використовують три абзаци, а в українській – лише два. Коефіцієнт лінійної кореляції між розподілами типів речень в ω -фракталі обох мов дорівнює 0,97, що свідчить про майже подібний розподіл синтаксичних конструкцій в інформаційних статтях (табл. 5). Незначна відмінність виникає через різні показники у простих і складнопідрядних реченнях. На відміну від німецьких інформаційних статей, в українських домінують складнопідрядні речення. Однією з причин цієї розбіжності вважаємо часте використання в німецькій медіапрактиці прийменникових конструкцій з *laut*, *zufolge* і т.п. замість складнопідрядних речень, наприклад: *Aids-Experten zufolge sind die Infektionen jedoch auf die schlechten hygienischen Verhältnisse in dem Krankenhaus zurückzuführen* (BZ, 12.06.07).

Таблиця 5

Типи речень в ω -фракталі інформаційних статей

Мова	Типи речень							
	ПР		СПР		ССР		ПГР	
	%	с. д.	%	с. д.	%	с. д.	%	с. д.
Німецька	51,7	14,2	40,7	21,5	5,5	20,1	2,1	22,9
Українська	41	13,2	43	22,5	9,4	19,3	6,6	31,7

Обчислення суми χ^2 -квадрат і коефіцієнта взаємної спряженості Чупрова виявили статистично значущі показники в обох вибірках. Так, для простих речень у німецькій медіапрактиці χ^2 -квадрат дорівнює 9,34 (при мінімальній значимості 3,84) і $K = 0,11$. В українському реєстрі сигніфікативні показники встановлено для паратактично-гіпотактичних ($\chi^2 = 9,77$, $K = 0,11$) і складносурядних речень ($\chi^2 = 4,53$, $K = 0,07$).

В інформаційному медіатексті **кореспонденція** також простежується фрактальність в інтер- та інтражанровому аспектах. Кореспонденція є фракталом вищого рівня стосовно інформаційної статті і замітки (рис. 8). Заголовковий блок (ЗБ) як α -фрактал може складатися, подібно до інформаційної статті, з надзаголовка, заголовка та підзаголовка. На відміну від інформаційної статті, у заголовковому блоці кореспонденції основний заголовок має тенденцію до максимальної стислості. Це зумовлено, очевидно, тим, що автори прагнуть викликати в реципієнта інтерес до прочитання великих за обсягом текстів, вдаючись до стилістичних прийомів.

Подальші фрактальні одиниці за спіраллю розгортають тему публікації у підтемах і паралельних темах: спочатку в ліді, а потім розлого в самому тексті.

Німецька й українська медіапрактики використовують у кореспонденціях подібний набір структурних компонентів зі схожою архітектонікою. Відмінність спостерігаємо у використанні німецькими журналістами дейктичної координати місця події, світлин з підзаголовками та надзаголовків у разі відсутності підзаголовків. Завдяки проміжним заголовкам німецькі кореспонденції більш структуровані, ніж українські, що дозволяє адресату швидко охопити загальний зміст статті через ключові слова.

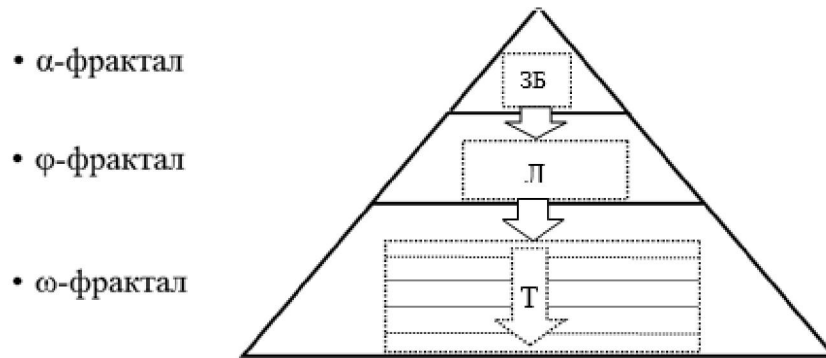

Рис. 8 Фрактальна модель кореспонденції

Центральним компонентом α -фрактала кореспонденції є головний заголовок. У заголовку кореспонденції адресанти намагаються подати не просто інформаційне ядро повідомлення, а й задіяти функцію привернення уваги читача через образне кодування головного змісту тексту, адже чим більший обсяг тексту, тим більше в ньому інформаційних квантів, тому відбувається певне когнітивне узагальнення змісту. Це досягається різноманітними стилістичними прийомами, наприклад: *Offener, toleranter, moderner* (BZ, 13.02.07), *Der ganz normale Ausnahmezustand* (DT, 20.10.15). В обох мовах простежується подібність розподілу заголовків кореспонденцій: домінують стислі, інтригуювальні номінативні речення, а прості двоскладні речення посідають другу позицію (див. табл. 6). Про це свідчать також малі показники середньої довжини заголовків (4,6–3,7).

Таблиця 6

Заголовки німецької і української кореспонденцій

Мова	Тип заголовка (%)			Середня довжина заголовка (словоформи)
	НР	ПР	СПР	
Німецька	66,7	33,3	0	4,6
Українська	63,3	33,3	3,4	3,7

Спільним для α -фрактала кореспонденцій обох медіапрактик є використання підзаголовків. Підзаголовки виражені переважно простими двоскладними реченнями: *Peking geht auf Distanz zu Putin* (DT, 11.03.14), *Меркель пообіцяла Ющенку маяк-символ Євросоюзу* (День, 10.02.07). При цьому німецький підзаголовок значно довший за український: 11,4 до 7,5 словоформ (табл. 7). Це може вказувати на більшу інформативність німецького підзаголовка.

Таблиця 7

Підзаголовки німецької й української кореспонденцій

Мова	Підзаголовок (%)					Середня довжина підзаголовка (словоформи)
	НР	ПР	СПР	ССР	відсутність	
Німецька	4,4	77,6	4,4	6,7	6,9	11,4
Українська	0	76,6	3,3	3,3	16,8	7,5

Проміжний і кінцевий фрактали кореспонденції подібні за будовою і функціями до відповідних фракталів інформаційної статті. Різниця криється у кількісному й якісному планах. Автори вдаються тут до використання проміжних заголовків для полегшення сприйняття, а також до різних стилістичних прийомів для різноманітнення викладу новини.

ω -фрактал складається з тексту повідомлення, побудованого переважно за хронологічним принципом, проте журналісти не завжди його дотримуються. Досить часто цей варіант за своєю будовою нагадує інформаційну статтю або має ознаки репортажу. Як наслідок, між інформаційними статтями і кореспонденціями спостерігається подібний розподіл синтаксичних конструкцій (табл. 8), на що вказує й отриманий коефіцієнт лінійної кореляції (0,97).

Таблиця 8

Синтаксичні конструкції в ω -фракталі німецької й української кореспонденцій

Мова	Синтаксичні конструкції									
	ПР		СПР		ССР		ПГР		НР	
	%	с. д.	%	с. д.	%	с. д.	%	с. д.	%	с. д.
Німецька	43,6	11,6	39,8	20,2	10,9	20,13	3,4	22,89	2,3	3,5
Українська	37,8	13,8	44,9	21,5	10,2	21,7	6,8	28,9	0,3	6

Тест на хі-квадрат і коефіцієнт взаємної спряженості Чупрова виявив статистично значущі показники в ω -фракталі обох мов. У німецькій кореспонденції для простих речень хі-квадрат дорівнює 7,16 при $K = 0,06$, для номінативних речень – $\chi^2 = 17,36$ при $K = 0,09$. В українській кореспонденції статистично значущі показники виявлено для паратактично-гіпотактичних ($\chi^2 = 11,90$, $K = 0,08$) і складнопідрядних речень ($\chi^2 = 5,55$, $K = 0,05$).

На відміну від інших інформаційних варіантних текстів у кореспонденціях застосовують різні стилістичні фігури, що зумовлене проникненням елементів авторського суб'єктивізму. Ця тенденція більшою мірою притаманна українській мові, де автори часто вживають вставні модальні слова і словосполучення на кшталт *певна річ, видається, сумнівно, на жаль*. У німецькій кореспонденції авторська модальність передається лексично й синтаксично через вживання умовного способу й модальних дієслів. Кореспонденції характеризуються варіаціями невербального оформлення: від простого дизайну до складних графіків, перетворюючи часом цей медіатекст на витвір мистецтва. Постійним атрибутом кореспонденції є світлина, на якій зображують головного референта повідомлення.

Газетне синоптичне повідомлення визначаємо як креолізований текст, створений фахівцем для пересічного читача з метою інформування про стан і прогноз погоди. Для нього характерна двофрактальна будова (рис. 9).

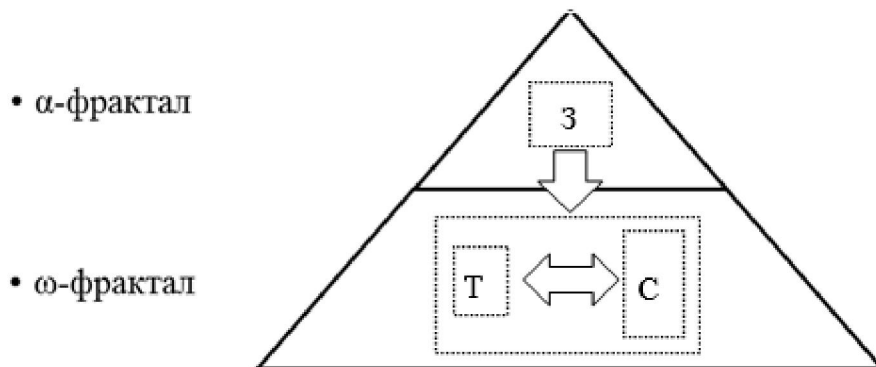

Рис. 9 Фрактальна модель синоптичного повідомлення

α -фракталом синоптичного повідомлення виступає "інформаційно порожній" тематичний заголовок з локальною референцією на географічний регіон, який спонукає адресата знайти відповідь на питання: ЩО, ДЕ, КОЛИ. ω -фрактал синоптичного повідомлення складається з тексту (Т) та світлини (С).

З синтаксичної точки зору в німецьких синоптичних повідомленнях домінують прості речення, далі – складносурядні й складнопідрядні, насамперед, підрядні означальні речення. В українській мові переважають складносурядні речення. Така розбіжність зумовлена тим, що німецьким текстам притаманна більш вільна форма викладу, українські ж тексти представлені як асиндетичне перерахування метеофактів.

Спільним для обох медіапрактик є відносна обмеженість словникового складу. Це переважно загальноновживана лексика, проте трапляються метеорологічні терміни, наприклад, *Hoch, Kaltfront, Quellwolken*. В українському синоптичному повідомленні лексичний склад обмежений через малий обсяг самого тексту. Окрім лексем *очікувати, фіксувати, становити* дієслова майже не трапляються. Така лексична обмеженість сприяє кращому розумінню інформації, адже текст повідомлення перенасичений точними метеоданими. У стилістичному аспекті німецькі синоптичні повідомлення містять більше риторико-стилістичних прийомів: *Tief Uz schickt zudem noch einige Wolkenfelder und ein paar Regenschauer. Hochausläufer Xena schwächt sich zwar etwas ab, doch in Westeuropa sorgt Xena meist für freundliches, recht sonniges Wetter* (DT, 11.07.13). Завдяки цьому вони не такі стандартизовані, як українські медіатексти.

З невербального погляду обидві медіапрактики значно різняться величиною використаного місця під цей медіатекст і технічним оформленням. Німецькі синоптичні повідомлення займають в середньому 25 % площі сторінки, українські – близько 10 %. Відношення між вербальною і невербальною частинами в обох мовах складає приблизно 1 : 2,5, тобто в цьому медіатексті значно домінує невербальна форма подання інформації, що має свої переваги як для відправника, так і реципієнта.

Інформаційно-аналітичні медіатексти **інтерв'ю** як зафіксовані на письмі діалоги німецьких і українських інтерв'юєрів з провідними політиками й експертами про актуальні зовнішньополітичні проблеми мають трифрактальну будову (рис. 10).

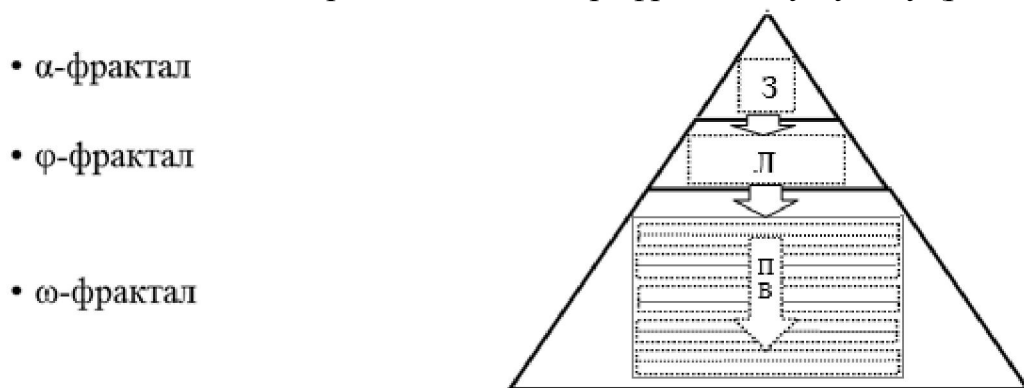

Рис. 10 Фрактальна модель тексту-інтерв'ю

Макроструктурно в обох мовах використовують подібний набір структурних одиниць, які мають схожу послідовність викладу. Відмінність спостерігаємо в α -фракталі німецьких текстів-інтерв'ю, де робиться поділ на три складники: надзаголовок, заголовок і підзаголовок. В українському тексті-інтерв'ю використовують переважно формальний надзаголовок і тематичний заголовок.

Типовий німецький заголовок тексту-інтерв'ю – це взята в лапки цитата респондента, яка містять у собі більше заклику, ніж інформації. Такі заголовки спонукають читача до прочитання цілого тексту. Український заголовок зовнішньополітичного інтерв'ю має досить сталу структуру. В ньому спочатку подається великими жирними літерами ім'я і прізвище респондента, а потім після двокрапки наводять ключову цитату з його слів: *Мераб АНТАДЗЕ: Відносини України та Грузії є прикладом співпраці великої й малої держав* (День, 4.11.06). Ім'я референта виконує при цьому додатково функцію підзаголовка для світлин.

Серед синтаксичних типів заголовків в обох мовах переважають прості речення (76,7 % / 73,3 %). На другому місці за частотою вживання у німецькій мові – номінативні речення, а в українській – складнопідрядні (табл. 9). Це зумовлює значну різницю в показниках середньої довжини заголовка (5,8–9,2).

Таблиця 9

Заголовки німецьких і українських текстів-інтерв'ю

Мова	Синтаксичні типи заголовка (%)				Середня довжина заголовка (словоформи)
	НР	ПР	СПР	ССР	
Німецька	20	76,7	3,3	0	5,8
Українська	0	73,3	23,3	3,4	9,2

φ-фракталом текстів-інтерв'ю виступає ввідний абзац, основна функція якого полягає в стислому інформуванні читача щодо теми публікації. В обох мовах спостерігаємо суттєві розбіжності щодо їх дизайну, побудови й обсягу. Німецький лід передує тексту без особливих графічних маркерів, а український виділяють жирним шрифтом і темним фоном.

φ-фрактали обох медіапрактик різняться своєю структурою. Так, німецький проміжний фрактал включає такі компоненти, як місце дії (ДЕ), подія, проблема (ЩО), респондент (ХТО), а також додаткову інформацію про респондента (ЯКИЙ), що оформлюється приблизно у 2,6 реченнях. Український φ-фрактал побудовано за такою схемою: 1) опис ситуації, респондента тощо; 2) низка питань; 3) формальне речення-кінцівка. Це оформлюється в 6,8 реченнях (табл. 10).

Таблиця 10

Німецькі й українські φ-фрактали текстів-інтерв'ю

Мова	Синтаксичні конструкції (%)						Середня довжина (речення)
	НР	ПМ	ПР	СПР	ССР	ПГР	
Німецька	1,9	0	61,2	29,6	5,4	1,9	2,6
Українська	0	0,5	66,3	25,9	6,3	1	6,8

У φ-фракталі обох медіапрактик спостерігаємо подібний розподіл типів речень за частотою вживання: 1) прості речення; 2) складнопідрядні речення; 3) складносурядні речення; 4) паратактично-гіпотактичні речення. Різняться вони лише наявністю в німецькому ліді номінативних речень, а в українському – прямого мовлення.

ω-фрактал текстів-інтерв'ю в обох мовах займає найбільшу площу – близько 95 %. Однією з відмінностей українських текстів-інтерв'ю є використання проміжних заголовків, що зумовлене великим обсягом ω-фрактала.

До статистичної вибірки у німецькому реєстрі потрапило сто тридцять п'ять текстів-інтерв'ю з політиками і п'ятнадцять з експертами, в українському – сто двадцять текстів-інтерв'ю з політиками і тридцять з експертами. Тексти-інтерв'ю з експертами є меншими за обсягом в обох мовах. Так, середній показник кількості запитань в українських інтерв'ю з експертами складає 6,5 речень, а текстах-інтерв'ю політиків – 12,6 речень. У німецькій медіапрактиці цей показник складає відповідно 5,7 і 8,6 речень. Встановлена розбіжність пояснюється прагматичним аспектом: тема бесіди в експертних текстах-інтерв'ю обмежена певною проблемою. Водночас в українській медіапрактиці спостерігаємо значну розбіжність за кількістю запитань між текстами-інтерв'ю експертів і політиків (12,6 : 6,5), яка в німецькій медіапрактиці не є такою суттєвою (8,6 : 5,7). Причина криється передовсім у факторах *спонтанність* – *статичність*. Відповіді в українських текстах-інтерв'ю ґрунтовно підготовлені, насичені статистичними та іншими інформаційними фактами, які в спонтанній розмові не одразу спадуть на думку респонденту. До того ж багато українських інтерв'ю взято у дипломатичних осіб, що накладає на них певний відбиток офіційності.

Українські тексти-інтерв'ю за обсягом більші за німецькі (табл. 11). Це зумовлене різними підходами до конструювання цього жанру в зіставлених мовах. У німецькій мові прагнуть надати йому ознак реальної усної бесіди, а в українській спостерігаємо тенденцію до писемної форми отримання інформації від респондента.

Таблиця 11

Кількісне зіставлення синтаксичних конструкцій в ω -фракталі текстів-інтерв'ю

Мова	Блок запитань		Блок відповідей	
	Абсолютна кількість	Середня кількість на одне інтерв'ю	Абсолютна кількість	Середня кількість речень у блоці
Німецька	1241	8,3	4688	3,8
Українська	1704	11,4	14396	8,4

Зіставлення зовнішньополітичних медіапрактик у німецьких і українських щоденних друкованих виданнях показало, що в українських газетах не трапляються експліцитно виражені ситуативні відповідники німецьких зовнішньополітичних **коментарів** як варіантів аналітичного жанру. Українські коментарі, наприклад, у газеті *День* – це коментарі-думки фахівців, опитаних журналістом і приєднаних як тематичне продовження до попередньої інформаційної публікації. Для української медійної практики характерний інтенсивний процес дифузії різнотипних жанрів і коментаря зокрема. Якщо в німецькій медіапрактиці прагнуть чітко розмежувати інформаційні й аналітичні жанри, то в українській пресі відбувається синкретизм жанрів. Через зазначену невідповідність між обома медіапрактиками обмежуємося розглядом конвенційного зовнішньополітичного щоденного німецького коментаря.

Структура сучасного німецького газетного коментаря не є такою шаблонною, як це спостерігаємо в інформаційних чи інформаційно-аналітичних жанрах. α -фракталом виступає заголовок з вказівкою на автора, а сам текст як ω -фрактал є розгортанням авторського заголовка (рис. 11).

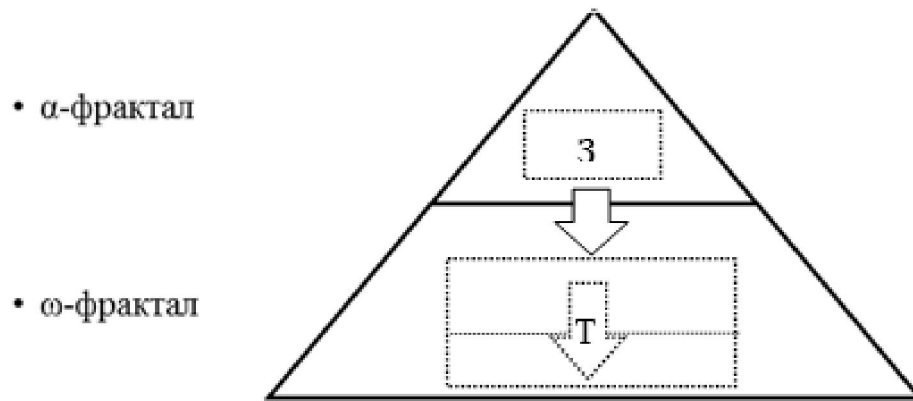

Рис. 11 Фрактальна модель тексту-коментаря

Заголовок коментаря здебільшого не виражає якоїсь новини, а є оцінкою певного явища, події тощо. Він відрізняється від заголовків інформаційних жанрів своєю функцією. Якщо в інформаційному заголовку на передній план висувають подію, факт, то в заголовку коментаря домінує оцінка цього факту, події тощо. Лише ознайомлення з цілим текстом допомагає зрозуміти задум автора: *der ehrliche Ackermann* (BZ, 17.05.10); *Pakt mit dem Teufel in der Karibik* (BZ, 15.05.10).

Аналіз заголовків у синтаксичному аспекті виявив такі основні їх типи: 1) номінативне речення (60 %): *Kein Rechtsanspruch auf Piratenüberfälle* (BZ, 17.05.10); 2) просте речення (26,7 %): *Der Verursacher zahlt* (BZ, 04.05.10); 3) еліптичне речення (6,7 %): *Garzón erlegt* (BZ, 10.02.12); 4) складносурядне речення (3,3 %): *Kontrolle ist gut, mehr Demokratie ist besser* (BZ, 14.05.10); 5) складнопідрядне речення (3,3 %): *Wer nicht umsteigt, wird überholt* (BZ, 04.05.10).

ω -фракталом газетного коментаря є сам текст, поділений переважно на два абзаци по 5,5 синтаксичних конструкцій. У будові самого тексту-коментаря окреслюється така логічна послідовність викладу: ввід теми, аргументувальний блок і висновок. Тема висвічується й оцінюється з різних сторін, наводяться всі "за" і "проти". Наприкінці коментаря автор-журналіст, як правило, підводить підсумок своїх міркувань. Синтаксичний аналіз текстів-коментарів виявив такий розподіл конструкцій: прості (44,7 %), складнопідрядні (40,8 %), складносурядні (9,4 %), паратактично-гіпотактичні (3,8 %) та номінативні (1,3 %) речення.

У четвертому розділі "**Кількісно-статистичне обчислення маркерів-домінант категорій референційності, евіденційності та темпоральності у німецьких та українських медіатекстах**" виявлено ступінь прояву таких доміантних категорій, як референційність, евіденційність і темпоральність у паралельних німецьких і українських медіатекстах.

Аналіз **референційності** як тексто- і жанроутворювальної категорії у німецьких й українських медіатекстах виявив, що в α -фракталі головна дійова особа повідомлення вводиться переважно прізвищем з огляду на мовну економію, наприклад, *Merkel*, *Порошенко*. В ω -фракталі головного референта зазначають повністю з посадою і т.п.: *Чинний прем'єр-міністр Австралії Джулія Гілард*. В ω -фракталі використовуються різні засоби референції: прізвище, апелятиви та займенники: *Гілард*, *прем'єр-міністр*, *голова уряду*, *вона*. Зазначена послідовність є типовою для досліджуваних медіатекстів, що зумовлено сферою комунікації.

У результаті зіставного аналізу вживання референтів, скласифікованих за чотири групи онімів (1. Назви істот; 2. Назви речей і подій; 3. Назви установ і організацій; 4. Назви географічних об'єктів), встановлено спільну для обох мов закономірність: найчастіше в зовнішньополітичних медіатекстах використовуються географічні назви й антропоніми, рідше – назви установ і організацій, найменше – назви речей і подій (рис. 12). Статистично значущі показники хі-квадрат і коефіцієнта взаємної спряженості Чупрова виявлено в німецькій мові для географічних назв у замітці ($\chi^2=16,09$ при $K=0,14$), антропонімів – у кореспонденції ($\chi^2=8,38$ при $K=0,10$), назв установ і організацій – в інтерв'ю ($\chi^2=31,48$ при $K=0,19$) та назв речей і подій – у коментарях ($\chi^2=31,48$ при $K=0,19$); в українській мові – для антропонімів у замітках ($\chi^2=9,30$ при $K=0,09$) і для назв установ і організацій в інтерв'ю ($\chi^2=6,85$ при $K=0,08$).

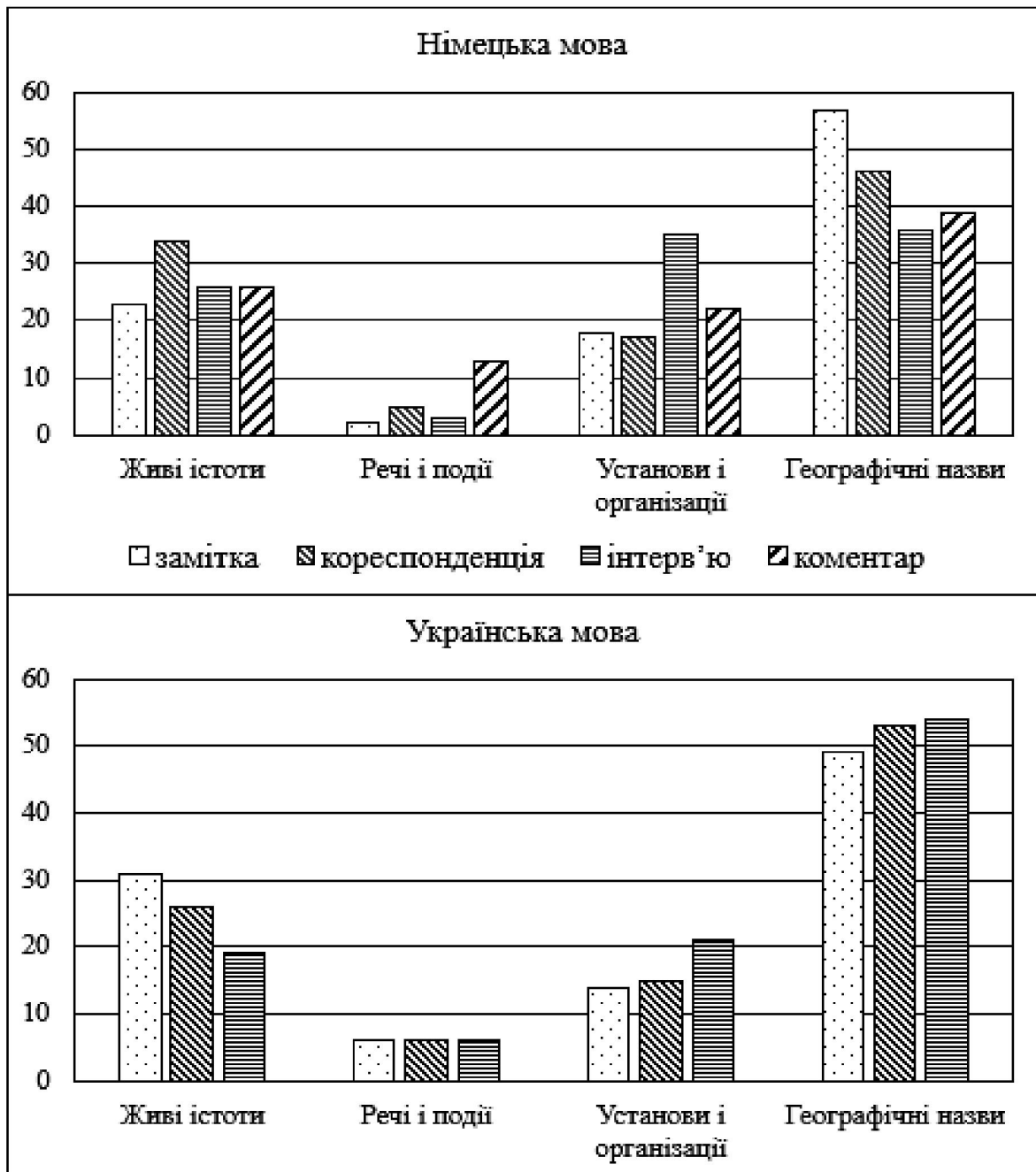

Рис. 12 Розподіл референтів у німецьких і українських медіатекстах

Евіденційність, яку у вузькому значенні розуміють як вказівку на джерело інформації (А. Aikhenvald), є важливою ознакою сучасних медіатекстів, оскільки посилання на джерело в них є неодмінним атрибутом нових медіапрактик. У широкому значенні (А.В. Аверіна) ця мовна категорія тісно пов'язана з епістемічною модальністю, яка виражає ставлення мовця до інформації з погляду її достовірності.

Евіденційність традиційно поділяють на пряме (сенсорне) і непряме свідчення, де, у свою чергу, розрізняють репортативний (переказування) і інференційний (грунтується на умовисновках) види евіденційності (Th. Willet). Як показав зіставний аналіз, серед досліджуваних медіатекстів в інформаційному жанрі автор як джерело інформації не так експліцитно виражений, як у текстах-інтерв'ю чи аналітичному медіажанрі.

Евіденційність у німецьких та українських медіатекстах переважно експлікується на лексичному і синтаксичному рівнях. Для німецької мови характерна також морфологічна форма вираження евіденційності через *Futur I/II* та *Konjunktiv I*.

Репортативна евіденційність виражається через такі маркери: 1) дієслова комунікативної діяльності (*berichten, sagen, schreiben* / *повідомляти, казати, писати* тощо) і так звані модалізовані дієслова (нім. *Modalitätsverben*) в головній частині складнопідрядних речень: *behaupten, versichern* / *стверджувати, запевняти* – для вираження впевненості, *würdigen* / *відзначити* – для позитивної оцінки, *bezweifeln* / *сумніватися* – для сумніву, *denken, meinen* / *вважати, думати* – для припущення; 2) пряме мовлення і цитування; 3) іменники, прийменниково-іменникові конструкції, які маркують джерело інформації (*die Rede, laut Schätzungen, X zufolge, za словами X, повідомлення*); 4) модальні слова (*angeblich, vorgeblich*); 5) вставні конструкції з *wie/як, es heißt*, прислівником *so*; 6) конструкції з модальними дієсловами *sollen / wollen* і *Inf. I / II*; 7) кон'юнктив I при передачі чужого мовлення.

Презентні форми кон'юнктива (*Präsens, Perfekt* і *Futur I Konjunktiv*) використовують для вираження більшого ступеня довіри до чужого мовлення, а претеритні (*Präteritum* і *Plusquamperfekt Konjunktiv, Konditionalis II*) – при меншому ступені впевненості. В інформаційних медіатекстах автори намагаються використовувати нейтральні презентні форми (презентні форми домінують над претеритними у пропорції 4 : 1). Евіденційні маркери в таких реченнях часом виражені не експліцитно, а виводяться з контексту, коли логічний суб'єкт в синтаксичній конструкції не є обов'язковим.

Інференційна евіденційність, що перетинається з епістемічною модальністю, в обох мовах має такі маркери: 1) модальні слова з різним ступенем вірогідності: для вираження впевненості – *gewiß, natürlich, безумовно, звичайно*; для вираження меншої впевненості, сумніву – *anscheinend, eventuell, möglicherweise, можливо, видається, мабуть, нібито*; в українських медіажанрах трапляються також маркери з емоційною оцінкою: *на щастя, на жаль, то ж не дивно, прикро*; вставні слова, які виділяють головне, вказують на порядок висловлювань тощо: *власне, до речі, значить, зокрема, словом, отже, по-перше*; 2) синтаксичні конструкції *scheinen / drohen / versprechen + zu + Inf.*; 3) форма *werden + Inf. I/II* для вираження проблемної достовірності припущення.

Кількісні підрахунки евіденційних маркерів у досліджуваних медіатекстах виявили домінування репортативних маркерів в інформаційних медіажанрах обох мов і інференційних – в аналітичному медіажанрі (рис. 13).

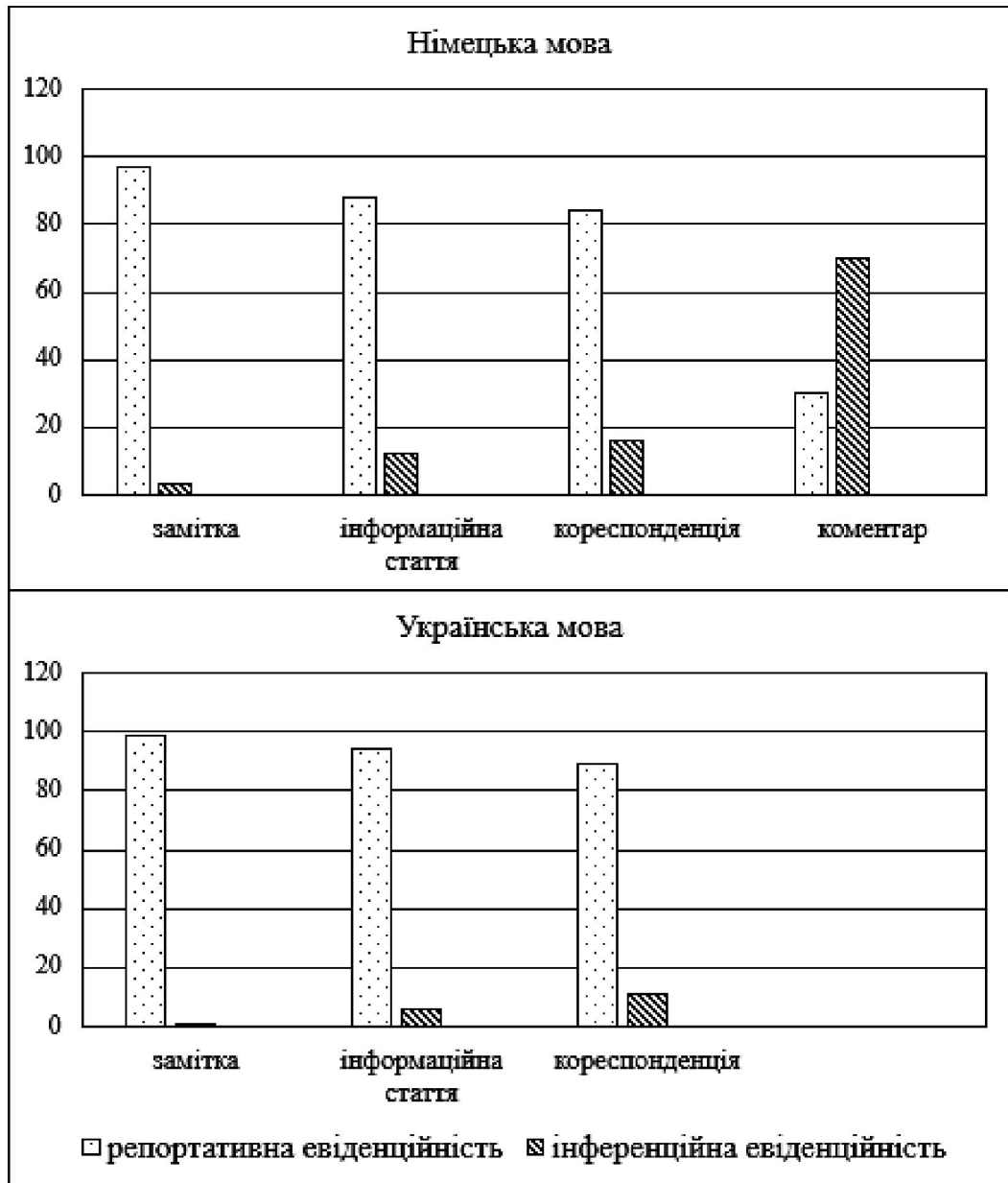

Рис. 13 Евіденційність у німецьких і українських медіатекстах

Однією із центральних текстоутворювальних категорій є **темпоральність**, яку розуміють (О.В. Бондарко) як сукупність експліцитних і імпліцитних засобів вираження часу. В обох мовах темпоральність виражають, насамперед, граматичною категорією часу. Зіставлення вираження темпоральності виявило, що в німецьких і українських медіатекстах домінують форми теперішнього і минулого часів (рис. 14).

Форми майбутнього часу не є характерними для досліджуваних медіатекстів, хоча в українській медіапрактиці їх використовують частіше (5–15 %), ніж у німецькій (1–3 %). В обох мовах спостерігаємо подібний темпоральний розподіл у замітках та інформаційних статтях, де домінують форми минулого часу. Це пояснюється тим, що в цих медіатекстах повідомляють про факти, що вже відбулися.

Наявність презенса зумовлена його темпоральною багатофункціональністю, що є цілком закономірним з огляду на фрактальність цих двох варіантів інформаційного жанру, адже інформаційна стаття є фракталом вищого рівня щодо замітки, і в ній мають повторитися подібні темпоральні ознаки, що й у замітці.

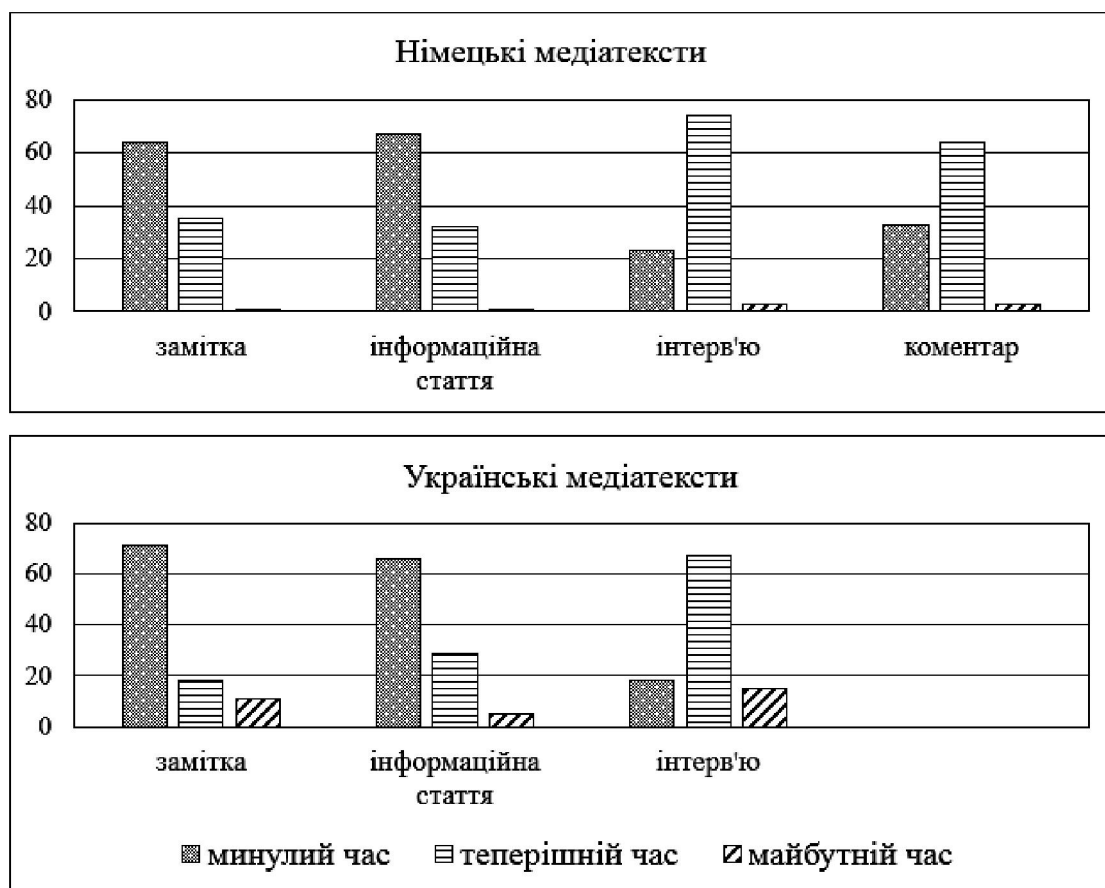

Рис. 14 Темпоральність у німецьких і українських медіатекстах

На відміну від інформаційних жанрів, темпоральний розподіл у текстах-інтерв'ю обох мов є іншим. Тут найчастіше використовується теперішній час. Це зумовлено біцентральною жанру (Н. Lüger), адже бесіда між журналістом і респондентом ведеться переважно про актуальні події сьогодення, де послуговуються багатофункціональним презенсом.

Для аналітичного жанру – коментаря – в німецькому зовнішньополітичному дискурсі характерне використання форм теперішнього часу (64%). Далі за вживанням слідують форми минулого (33%) та майбутнього часів (3%). Наявність дієслівних форм минулого часу зумовлена ввідною референцією певної події, що стала приводом для написання коментаря. І, нарешті, незначна частка дієслівних форм майбутнього часу спричинена кінцевою частиною коментаря, де автори вдаються до прогнозів щодо майбутнього перебігу подій.

Тест на хі-квадрат і коефіцієнт взаємної спряженості Чупрова виявив статистично значущі показники в обох мовах. У німецьких замітках такі результати отримано для минулого часу ($\chi^2 = 4,34$, $K = 0,17$), у німецьких інтерв'ю – для теперішнього часу ($\chi^2 = 14,19$, $K = 0,31$), а для українського інтерв'ю сигніфікативні результати встановлено лише для форм майбутнього часу ($\chi^2 = 5,99$, $K = 0,20$).

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічна концепція дисертації ґрунтується на положеннях лінгвістики тексту (Н.С. Валгіна, С.М. Іваненко, Л.П. Іванова, Т.В. Радзієвська, В.Є. Чернявська, К. Adamzik, К. Brinker, W. Heinemann), лінгвістичної генології (Ф.С. Бацевич, М.М. Бахтін, Chr. Gansel, F. Simmler), медіалінгвістики (Т.Г. Добросклонська, Л.Р. Дуслаєва, В.Й. Здоровега, К.С. Серажим, Л.І. Шевченко, Н. Burger, Н. Lüger), лінгвосинергетики (Т.І. Домброван, А.А. Зернецька, Г.Г. Москальчук, Р.Г. Піотровський, R. Köhler), а також на здобутках порівняльно-історичного (Р.В. Болдирев, Р.В. Васько, А.В. Корольова, І.М. Нечитайло та ін.), зіставно-типологічного (С.П. Денисова, В.І. Кушнерик, R. Hartmann, B. Spillner), системно-структурного (Ю.Д. Апресян та його школа) та прикладного (Н.П. Дарчук, Є.А. Карпіловська, В.В. Левицький, Ф.О. Нікітіна, Н. Lenk та інші) мовознавства.

Сучасна контрастивна медіагенологія перебуває під впливом нової лінгвосинергетичної парадигми, що демонструє спіралеподібний еволюційний процес розвитку наукової думки. Мовна система, зберігаючи свою інваріантно-варіантну природу, відображає на когнітивному рівні фрактальний принцип її організації, де елементи нижчого рівня стають фундаментом для будови вищих, складніших утворень.

Сучасним медіатекстам як складним когнітивно-семіотичним знакам притаманний фрактальний принцип будови в інтер- та інтражанровому аспектах, які представлені трьома інваріантними структурами: інформаційною (замітка, інформаційна стаття, кореспонденція, синоптичне повідомлення); аналітичною (коментар) та інформаційно-аналітичною (інтерв'ю).

Варіантними конструктами паралельних німецьких і українських медіатекстів є дво- (α - і ω -фрактали: замітки, синоптичні повідомлення, коментарі) та трифрактальні (α -, φ - та ω -фрактали: інформаційна стаття, кореспонденція й інтерв'ю) моделі. Фрактальна структура медіатекстів зумовлена екстралінгвальними факторами, коли при їх створенні вирішальну роль відіграє ситуативний чинник.

Для замітки як варіанта інформаційного медіажанру в німецькій й українській мовах характерна двофрактальна структура. В α -фракталі наводиться за принципом мовної економії інформаційне ядро повідомлення, оформлене переважно простим реченням з базовими даними про ХТО, ЩО, ДЕ, КОЛИ, ЯК, ЧОМУ. В ω -фракталі відбувається стисле розгортання цієї структури новини простими та складнопідрядними реченнями.

Для інформаційної статті як варіанта інформаційного медіажанру встановлено трифрактальну будову: α -фрактал у вигляді заголовкового блоку, φ -фрактал – проміжного інформаційного блоку, що стисло висвічує початковий фрактал, та ω -фрактал, де відбувається повне змістове розгортання основної новини за принципом оберненої піраміди, коли найважливіше подається спочатку. Відмінності обох медіакультур зафіксовано в структурно-композиційних, синтаксичних та невербальних характеристиках. У німецькій мові адресанти уникають експліцитного вираження суб'єктивності, на відміну від українських, де наявні аналітичні елементи. В цьому можна вбачати тенденцію до більшої аналітичності української інформаційної статті.

Кореспонденції в обох мовах побудовано за трифрактальною моделлю: α -, φ - і ω -фрактали. Це найбільший варіант інформаційного жанру, для якого характерна значна різноманітність при розгортанні новини в останньому фракталі з метою спонукання адресата до повного ознайомлення з цілим текстом, на відміну від інформаційної статті та замітки. В α -фракталі цієї моделі адресанти намагаються зацікавити адресатів новиною через подання неповної інформації за допомогою використання номінативних речень. У кінцевому фракталі простежується загальна тенденція до поєднання інформаційного й аналітичного викладу матеріалу.

Варіант інформаційного медіажанру "синоптичне повідомлення" в німецькій й українській мовах є двофрактальним складним креолізованим семіотичним утворенням, що складається з вербальної та невербальної частин з домінуванням останньої. α -фракталом в обох мовах виступає інформаційно порожній тематичний заголовок з локальною референцією, який повністю розгортається в ω -фракталі.

Інформаційно-аналітична модель німецьких і українських медіатекстів має трифрактальну структуру. Спільним в α -фракталі обох мов є подача ключового висловлювання бесіди між журналістом і респондентом. Відмінним у φ -фракталі українського тексту-інтерв'ю є стандартизованість і подібність до стислого повідомлення з блоком запитань і відомостей про респондента. В ω -фракталі, який містить діалогічний текст, відповідям респондентів в українській мові загалом характерна монологічність і офіційність, а в німецькій – діалогічність і розмовність.

Аналітична двофрактальна модель зовнішньополітичного медіатексту складається з α -фрактала, де наводиться інтригуювальний, оцінний заголовок, виражений переважно номінативним реченням, і ω -фрактала з поетапним розгортанням авторського заголовка через введення теми, аргументувальний блок і висновок, оформлені простими та складнопідрядними реченнями у двох абзацах.

Заголовковий блок як початковий, інформаційно найважливіший фрактал медіатекстів залежить від їх жанрової належності. Зі збільшенням обсягу інформаційного медіатексту змінюється його домінуюча функція: у коротких переважає інформування, а в розлогіх – привернення уваги (рекламна). Якщо в інформаційно-аналітичній моделі обох мов α -фрактал фіксує експліцитно ключову думку респондента, то в аналітичній моделі він образно передає основний зміст тексту, що досягається використанням різноманітних риторико-стилістичних прийомів.

Домінуючі для досліджуваних медіатекстів функціонально-семантичні категорії референційності, евіденційності та темпоральності корелюють з їх жанровою належністю і фрактальною будовою. В обох мовах простежується схожа референційність, коли в α -фракталі головний референт вводиться максимально стисло, у φ -фракталі відбувається його повна ідентифікація, а в ω -фракталі використовуються різні способи його референції. Категорія евіденційності має переважно спільні засоби вираження в обох мовах. Відмінні евіденційні маркери характерні лише для німецької мови через її мовнотипологічні особливості. Для інформаційних медіатекстів обох мов виявлено домінування репортативних евіденціалів, а для аналітичних – інференційних. При цьому встановлена така закономірність: зі збільшенням обсягу інформаційного медіатексту зростає частка інференційних евіденціалів і зменшується частка репортативних.

Перспективним вважаємо фрактальне моделювання інших типів текстів, оскільки такі дослідження мають велике прикладне значення для викладання іноземної мови та перекладу, де жанрова компетенція сприятиме успішності міжкультурної комунікації.

СПИСОК ОПУБЛІКАВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кійко Ю.Є. Німецько-українські паралелі в інформаційних жанрах : фрактальний підхід / Юрій Євгенович Кійко. – Чернівці : Родовід, 2016. – 392 с.
2. Kijko J. Grundlagen der Textlinguistik / Juri Kijko. – Czernowitz : Ruta, 2004. – 68 S.
3. Кійко Ю.Є. Deutsche und ukrainische Presstextsorten : навч. посіб. / Ю.Є. Кійко. – Чернівці : Родовід, 2014. – 148 с.
4. Кійко Ю.Є. Deutsche und ukrainische Textsorten im Alltags- und Universitätsleben : навчальний посібник / Ю.Є. Кійко. – Чернівці : Родовід, 2014. – 150 с.
5. Кійко Ю.Є. Контрастивний аналіз короткого повідомлення в синтаксично-кількісному аспекті / Ю.Є. Кійко // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці : ЧНУ, 2003. – Вип. 156 : Германська філологія. – С. 44–52.
6. Kijko J. Deutsche und ukrainische Wetterberichte im Kontrast / J. Kijko // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 319–320 : Германська філологія. – С. 184–192.
7. Кійко Ю.Є. Лінгвістика тексту і її предмет у сучасному німецькомовному дискурсі / Ю.Є. Кійко // Нова філологія. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – Вип. 26. – С. 244–248.
8. Кійко Ю.Є. Німецькі й українські інформаційні статті у зіставленні / Ю.Є. Кійко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 431 : Германська філологія. – С. 47–60.
9. Кійко Ю.Є. Німецькі й українські інформаційні статті в стилістичному і невербальному аспектах / Ю.Є. Кійко // Науковий вісник Чернівецького ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 441–443 : Германська філологія. – С. 40–44.
10. Кійко Ю.Є. Німецькі й українські кореспонденції у зіставленні / Ю.Є. Кійко // Науковий вісник. – Луцьк : Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки, 2010. – № 8 : Філологічні науки. Мовознавство. – С. 265–272.
11. Кійко Ю.Є. Німецькі й українські інформаційні види текстів у зіставленні / Ю.Є. Кійко // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Чернівці : Книги–ХХІ, 2010. – Вип. 22 : Філологічні науки. – Т. 1. – С. 188–192.
12. Кійко Ю.Є. Німецькі й українські кореспонденції у стилістичному аспекті / Ю.Є. Кійко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – Вип. 551–552 : Германська філологія. – С. 208–217.
13. Кійко Ю.Є. Німецький газетний коментар у синтаксично-кількісному аспекті / Ю.Є. Кійко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ : ЛНУ, 2011. – № 16 (227) : Філологічні науки. – Ч. II. – С. 17–23.
14. Кійко Ю.Є. Сучасна німецькомовна лінгвістична генетика : стан і перспективи розвитку / Ю.Є. Кійко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, 2012. – Вип. 595–596 : Германська філологія. – С. 161–174.

15. Кійко Ю.Є. Німецька й українська кореспонденції в інформаційному аспекті / Ю.Є. Кійко // Вісник Житомирського державного університету : наук. журн. – Житомир : ЖДУ, 2012. – Вип. 62. – С. 76–81.
16. Кійко Ю.Є. Зовнішньополітичний дискурс у німецькій і українській публіцистиці в жанровому аспекті / Ю.Є. Кійко // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 29 : Філологічні науки. – Т. 3. – С. 7–10.
17. Кійко Ю.Є. Евіденційність і епістемічна модальність у німецькому інформаційному дискурсі / Ю.Є. Кійко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, 2012. – Вип. 630–631 : Германська філологія. – С. 231–245.
18. Кійко Ю.Є. *Nomina propria* в німецькому й українському інформаційних зовнішньополітичних дискурсах / Ю.Є. Кійко // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17, ч. 1. – С. 353–358.
19. Кійко Ю.Є. Жанрові особливості заголовків у німецькому й українському газетних дискурсах / Ю.Є. Кійко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2013. – Вип. 74, № 1052. – С. 147–154. – (Серія "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов").
20. Кійко Ю.Є. Мовна система з фрактальної перспективи / Ю.Є. Кійко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2015. – № 16. – С. 117–120.
21. Кійко Ю.Є. Жанровая палитра немецких и украинских печатных масс-медиа / Ю.Є. Кійко // Оралдын ғылым жаршысы. – 2016. – № 28 (159). – С. 30–37. – ISSN 1561-6908
22. Kijko J. Zum Aufbau von deutschen und ukrainischen Presse-Interviews / J. Kijko // *Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis* / Hrsg. von Scaba Földes. – 2009. – Heft 1. – S. 53–73. – ISSN 1614-905X
23. Kijko J. Evidentialität und epistemische Modalität in deutschen und ukrainischen informationsbetonten Presstexten / J. Kijko // *tekst i dyskurs – text und diskurs*. – 2013. – Nr. 6. – S. 131–151. – ISSN 1899-0983
24. Kiyko Y. Ein Thema – zwei Perspektiven der Berichterstattung: Deutsch-ukrainische sprachkulturelle Kontraste / Y. Kiyko // *Aptum, Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur*. – 2012. – Heft 03. – S. 263–280. – ISSN 1417-4340
25. Кійко Ю.Є. Ситуативність як визначальний фактор будови сучасних медіатекстів / Ю.Є. Кійко // Здобутки та перспективи розвитку сучасного мовознавства : міжнар. зб. наук. пр. – К. : Вид-во "Політехніка", 2015. – С. 171–178.
26. Кійко Ю.Є. Німецький і український медіаландшафти / Ю.Є. Кійко // Українська наука у європейському контексті. Німецько-українські наукові зв'язки : зб. наук. пр. – Мюнхен, 2016. – Т. IX. – С. 384–389.
27. Kijko J. Deutsche und ukrainische Zeitungsberichte : strukturelle, syntaktische und pragmatische Besonderheiten / J. Kijko // *Das Wort. Germanistisches Jahrbuch Russland* 2011. – Moskau, 2011. – S. 119–130.
28. Kijko J. Textsortenwissen als wichtiger Bestandteil der Sprachkompetenz / J. Kijko // Психолого-методические аспекты обучения студентов иностранным языкам для специальных целей : сб. научных статей междунар. науч.-практ. конф., (Москва, 18–20 марта 2015 г.). – М., 2015. – С. 342–344.

29. Kiyko Y. Evidentialität: deutsch-ukrainische Kontraste / Y. Kiyko // Грамматические категории в контрастивном аспекте : сб. научн. статей по материалам междун. конф., (Москва, 11–14 мая 2016 г.) : в 2-х ч. – М. : МГПУ, 2016. – Ч. 1. – С. 128–133.
30. Кійко Ю.Є. Контрастивний аналіз заголовків коротких повідомлень у синтаксично-кількісному аспекті / Ю.Є. Кійко // Актуальні дослідження іноземних мов і літератур : матеріали міжвузівської наук. конф. молодих учених, (Донецьк, 13–14 лютого 2003 р.) / МОН України. – Донецьк : ДНУ, 2003. – С. 129–131.
31. Кійко Ю.Є. Газетні тексти на заняттях з іноземної мови (на матеріалі коротких повідомлень сучасної німецької преси) / Ю.Є. Кійко // Діяльнісно-зорієнтований підхід як шлях формування мовних та мовленнєвих компетенцій з іноземних мов у контексті полі культурності освітнього процесу Буковини : матеріали регіональної конф., (Чернівці, 9 груд. 2005 р.) / МОН України. – Чернівці : Яворська І. Т., 2005. – С. 97–99.
32. Кійко Ю.Є. Текст як об'єкт міжмовного порівняння / Ю.Є. Кійко // Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес : матеріали II Міжнар. наук. конф., (Чернівці, 20–21 квітня 2007 р.) / МОН України. – Чернівці : Книги-XXI, 2007. – С. 136–139.
33. Кійко Ю.Є. Німецькі й українські друковані інтерв'ю у невербальному аспекті / Ю.Є. Кійко // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур : матеріали 6 міжвузівської конф. молодих учених, (Донецьк, 28–29 січня 2008 р.) / МОН України. – Донецьк : Норд Комп'ютер, 2008. – Т. 1. – С. 96–99.
34. Кійко Ю. Є. Німецькі й українські друковані інтерв'ю у стилістичному аспекті / Ю.Є. Кійко // Актуальні проблеми германської філології : матеріали III міжнар. наук. конф., (Чернівці, 10–12 квітня 2008 р.) / МОН України / МОН України. – Чернівці : Книги-XXI, 2008. – С. 137–140.
35. Кійко Ю.Є. До термінології текстової типології у сучасному німецькомовному дискурсі / Ю.Є. Кійко // Мовна комунікація і сучасні технології у форматі різнорівневих систем : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених, (Горлівка, 6 травня 2008 р.) / МОН України. – Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2008. – Т. 1. – С. 98–101.
36. Кійко Ю.Є. Німецькі й українські інтерв'ю у лінгвокультурологічному аспекті / Ю.Є. Кійко // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень та навчання іноземних мов : зб. наук. пр. 2-ї Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молодих учених, (Хмельницький, 10–11 жовтня 2008 р.) / МОН України. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – С. 68–70.
37. Кійко Ю.Є. Вираження темпоральності в різних жанрах німецького газетно-публіцистичного стилю / Ю.Є. Кійко // Мова. Культура. Комунікація : матеріали I-ї міжнар. наук. конф., (Чернігів, 16 квітня 2010 р.) / МОН України. – Чернігів : Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2010. – С. 43–45.
38. Кійко Ю.Є. Інтернет-версії щоденних газет Berliner Zeitung і День у макро-структурному зіставленні / Ю.Є. Кійко // Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2011 : materiály VII mezinárodní vědecko-praktická konference, (Praha, 27 listopadu – 05 prosinců 2011). – Praha : Education and Science, 2011. – Díl 18. Filologické vědy. – S. 18–21.
39. Кійко Ю.Є. Темпоральність німецьких і українських публіцистичних текстів : квантитативний аспект / Ю.Є. Кійко // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів : матеріали III міжнар. наук.-практ.

- конф., (Тернопіль, 7–8 квітня 2011 р.) / МОН України. – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – С. 55–57.
40. Kiyko Y. Deutschsprachige und ukrainische Presstexte im Kontrast (am Beispiel der Textsorte Bericht) / Y. Kiyko // AvH Netzwerktagung : Tagungsband. (Hamburg, 23–25. November 2011). – Hamburg : AvH, 2011. – S. 59.
41. Kijko J. Gewichtung eines Ereignisses aus deutscher und ukrainischer Perspektive im Pressediskurs / J. Kijko // Strategiczne pytania światowej nauki – 2012 : materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, (Przemysł, 07–15 lutego 2012). – Przemysł : Nauka i studia, 2012. – Volume 20. Filologiczne nauki. – S. 66–69.
42. Кійко Ю.Є. Жанрові особливості заголовка в німецькому газетному дискурсі / Ю.Є. Кійко // Бъдещите изследвания – 2013 : матеріали за IX міжнародна научна практична конференція, (Софія, 17–25 февруари 2013). – Софія : Бял ГРАД–БГ, 2013. – Т. 19 : Филологічни науки. – С. 11–15.
43. Кійко Ю.Є. Інформаційна структура в лінгвістиці / Ю.Є. Кійко // I Таврійські філологічні читання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Херсон, 27–28 лютого 2015 р.) / МОН України. – Херсон : Гельветика, 2015. – С. 46–48.
44. Кійко Ю.Є. Макроструктурні компоненти медіатексту / Ю.Є. Кійко // Філологічні науки : сучасні тенденції та фактори розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 29–30 січня 2016 р.) / МОН України. – Одеса : Центр філологічних досліджень, 2016. – С. 101–104.
45. Кійко Ю.Є. Текст *versus* дискурс / Ю.Є. Кійко // Мова та література у полікультурному просторі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 12–13 лютого 2016 р.) / МОН України. – Львів : ЛОГОС, 2016. – С. 33–35.

АНОТАЦІЯ

Кійко Ю. Є. Фрактальне моделювання інваріантно-варіантної структури медіатекстів у німецькій та українській мовах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями: 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство, 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, МОН України, Київ, 2017.

У дисертації розроблено нову теоретико-методологічну концепцію моделювання структури медіатекстів, яка ґрунтується на універсальному принципі фрактальної будови навколишнього світу та його об'єктів. Запропоновано нове визначення фрактальної моделі як теоретичного конструкту, що унаочнює розгортання теми в медіатекстах інформаційного, аналітичного та інформаційно-аналітичного жанрів, в основі яких лежить їх різномасштабна рекурсивна структурна самоподібність. Уточнено визначення медіатекстів як складних когнітивно-семіотичних різножанрових утворень, сконструйованих за фрактальними моделями. Змодельовано варіантні конструкти німецьких і українських медіатекстів, які мають дво- (α - і ω -фрактали: замітка, синоптичне повідомлення, коментар) та трифрактальну (α -, φ - та ω -фрактали: інформаційна стаття, кореспонденція й інтерв'ю) будову. Виявлено домінантні для медіатекстів категорії референційності, евіденційності та темпоральності, які корелюють із жанровою належністю текстів та їх фрактальною будовою.

Ключові слова: медіатекст, інваріантно-варіантна структура, медіажанр, фрактальна модель, референційність, евіденційність, темпоральність, когнітивно-семіотичні утворення.

RESUME

Kiyko Yu.Ye. Fractal Modeling of the Invariant-Variant Media Text Structure in the German and Ukrainian Languages. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology, specialities: 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics, 10.02.21 – Structural, Applied and Mathematical Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2017.

The thesis is dedicated to the study of fractal modeling of the invariant-variant media text structure in the German and Ukrainian languages. These texts are designed as multi-scale recurrent semiotic units in the modern global informational space and reflect the objective-subjective ideas of the representatives of the German and Ukrainian mass media about foreign policy and synoptic areas that significantly affect the daily lives of Germans and Ukrainians.

Fractality as a multi-scale structural self-similarity of an object allows for a new view on and modeling of such a complex communicative unit as a text on the main stages of its informational unraveling from the header to the final semiotic sign.

Depending on their volume, two- or three-fractal models of informational, informational-analytical and analytical media genres are distinguished in the German and Ukrainian languages. Such variants of the informational invariant as a brief news item, news article, and newspaper report are thus in the inter-genre fractal relations, indicating the universality of the aforementioned principle of forming this type of multi-scale media texts. This is primarily due to the situational factors of the media sphere of human communication, when the creation of informational texts is accompanied by the lack of time and space.

A brief news item is characterized by the two-fractal structure both in German and Ukrainian media practice. According to the principle of language economy, the initial α -fractal contains the informational core of the message, formulated mostly in simple sentences with the basic data about WHAT, WHERE, WHEN etc. The final ω -fractal contains a brief unraveling of this informational structure in simple and complex sentences. The difference in Ukrainian brief news items is their increased volume and the absence of standards.

German and Ukrainian news articles are built based on the three-fractal model: the α -fractal as a header block, the φ -fractal as an intermediate informational block that briefly highlights the initial fractal, and the ω -fractal, where the main news is fully unraveled informationally, based on the principle of inverse pyramid, when the most important is presented first. In German, the authors avoid the explicit expression of their subjective point of view as opposed to Ukrainian, where occasional analytical elements are present. This can be seen as a tendency for greater analyticity of Ukrainian news articles.

German and Ukrainian newspaper reports are built based on the three-fractal model: α -, φ - and ω -fractals. It is the largest variant of the informational genre in both languages, characterized by considerable diversity in unraveling the news in the final fractal in order to encourage the recipient to read the entire text in full, as opposed to news articles and brief news items. In the α -fractal of this variant model the authors are trying to get the recipients interested in the news by submitting incomplete information via the use of nominative syntactical construction. In the final fractal of the media practice in both languages, a general tendency to combine informational and analytical presentation of information can be noted.

A synoptic message in German and Ukrainian media practice is a two-fractal creolized semiotic formation consisting of verbal and nonverbal parts with the dominance of the latter. The α -fractal in both languages contains an informationally empty thematic headline with a local reference, which briefly unravels in the ω -fractal. German and Ukrainian synoptic messages differ in grammatical, stylistic-rhetoric, pragmatic and nonverbal aspects, due to extra-linguistic reasons.

The informational-analytical model in German and Ukrainian media texts has three-fractal structure. The similarity in the α -fractals in both languages is their presentation of the key statement of the conversation between a journalist and a respondent. The difference in the Ukrainian φ -fractal model lies in its standardization and similarity to a concise message with a block of questions and data about the respondent. In the ω -fractal, which contains a dialog, the answers of Ukrainian respondents are generally characterized by formality and monologue, and those of German respondents – by dialogue and conversational approach.

A two-fractal model of a commentary consists of the α -fractal containing an intriguing evaluative headline expressed predominantly by a nominative sentence, and the ω -fractal unraveling the author headline according to the following pattern: introduction of the topic, argumentative block, and conclusion; they are primarily expressed by simple and complex sentences in two paragraphs. In the German commentary on foreign policy, a tendency towards the conversational and individual author styles is noticeable.

A headline block as an initial fractal of media texts depends on their genre in both languages. The main function of the informational media text changes with the increase in its size: the function of informing prevails in short texts, and the function of attracting attention – in long ones. Whereas in the informational-analytical model in both languages the α -fractal explicitly registers the key message of the respondent, in the analytical model it vividly conveys the main content of the text, which is explicated by rhetoric and stylistic means.

The categories of reference, evidence and temporality, dominant for informational and analytical media texts, correlate with their genre and fractal structure. The similar reference can be traced in both languages: in the α -fractal, the main referent is introduced as succinctly as possible, in the φ -fractal, its full identification takes place, in the ω -fractal, different ways of its reference are used. The category of evidence has mostly similar means of expression in both languages, different ones are characteristic only for German due to its linguo-typological peculiarities. The prevalence of report evidence is common for informational media texts in both languages, and the prevalence of inferential evidence

– for analytical ones. With the increase in size of the informational media text, the proportion of inferential evidence increases and that of report evidence decreases. The informational invariant in both languages has the following tense distribution: the α -fractal – present / past tenses, the φ -fractal – past / present / future, the ω -fractal – past / present / future; the distribution for the informational-analytical invariant is as follows: the α -fractal – present / past tenses, the φ -fractal – present / past, the ω -fractal – present / past / future; for the analytical invariant: the α -fractal – present / past tenses, the ω -fractal – present / past / future.

Keywords: media text, invariant-variant structure, media genre, fractal model, referentiality, evidentiality, temporality, cognitive-semiotic form.

АННОТАЦИЯ

Кийко Ю. Е. Фрактальное моделирование инвариантно-вариантной структуры медиатекстов в немецком и украинском языках. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальностям: 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание, 10.02.21 – структурная, прикладная и математическая лингвистика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, МОН Украины, Киев, 2017.

В диссертации разработана новая теоретико-методологическая концепция моделирования структуры медиатекстов, которая основывается на универсальном принципе фрактального строения окружающего мира и его объектов. Предложено новое определение фрактальной модели как теоретического конструкта, демонстрирующего развертывание тематического содержания медиатекстов информационного, аналитического и информационно-аналитического жанров, в основе которых лежит их разномасштабное рекурсивное структурное самоподобие. Уточнено определение медиатекстов как сложных когнитивно-семиотических разножанровых образований, сконструированных по фрактальным моделям. Смоделированы варианты конструкты немецких и украинских медиатекстов, имеющие двух- (заметка, синоптическое сообщение, комментарий) и трехфрактальное (информационная статья, корреспонденция и интервью) строение. Установлены доминантные для медиатекстов категории референциальности, эвиденциальности и темпоральности, которые коррелируют с их жанровой принадлежностью и фрактальной структурой.

Ключевые слова: медиатекст, инвариантно-вариантная структура, медиажанр, фрактальная модель, референциальность, эвиденциальность, темпоральность, когнитивно-семиотические образования.

Підписано до друку 05.01.2017 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Тираж 100. Зам. 11.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua